

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVI.
Fasc. 13.

KOVÁCS JUDIT

**Tanúvédelem és személyi védelem
Magyarországon**

SZEGED
2004

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS, LÁSZLÓ BODNÁR,
JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA,
JÁNOS MARTONYI, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL, BODNÁR LÁSZLÓ,
HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER,
POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

1. Bevezetés

A büntetőeljárásban napjainkig a leggyakoribb és a legfontosabb bizonyítási eszköz a tanúvallomás. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy a tanúk befolyásolása, illetve megfélemlítése is olyan régi eredetű, mint maga a tanúskodás. A büntetőeljárás kezdete óta mindig léteztek a tanúval szemben atrocitások, ám csak az utóbbi néhány évtizedben öltöttek olyan méretet, ami felvetette a tanúvédelmi intézkedések kérdését.¹

A tanúvédelem problémája Európa-szerte szorosan összefügg a bűnözés struktúrájának átalakulásával: a bűncselekmények számának növekedésével, az elkövetési módszerek agresszívabbá válásával, a bűnözés nemzetközi szintűvé válásával és a szervezett bűnelkövetés elterjedésével. A szervezett keretek között folytatott bűnözés egyik jellemző vonása az, hogy a „lebukás” megakadályozása végett a bizonyítást igyekeznek ellehetetleníteni, s ennek érdekében nem kímélik az ellenük tanúskodókat sem: megfenyegetik a védtelen tanúkat és sértettek is.

Így a tanúknak manapság már nem csupán az idézéssel járó kellemetlenségtől tarthatnak (az idővesztéstől, a meg nem jelenéssel járó kényszerintézkedésektől), hanem attól is félhetnek, hogy vallomásuk rájuk vagy hozzátartozóikra nézve súlyos következményekkel járhat.

A szervezett bűnözéssel foglalkozó szakemberek ugyanakkor felismerték azt is, hogy a jól szervezett alvilági csoportok leleplezése és tevékenységük bizonyítása csak olyan személyek segítségével lehetséges, akik személyesen ismerik a vezetőket, és a szervezeten belüli hierarchiában is otthonosan mozognak, s esetleg az elkövetett bűncselekményeknek is részesei voltak. Ennek két módja képzelhető el: az illető személy tagja a bűnbandának, avagy ezt csak eljuttassa (fedett nyomozó, informátor, bizalmi, illetve a rendőrséggel titkon együttműködő más személy).

¹ Már a középkorban is tisztában voltak azzal, hogy a tanúkat megpróbálják a vádlottak vagy annak rokonai befolyásolni. Ezért fogalmazódott meg az állam részéről az az igény, hogy a tanúk befolyásmentesen tegyék meg nyilatkozataikat „szabadon és félelem nélkül önként és nem erőszakos kényszer alatt, [...] nehogy az igazság a fegyver között, elnémulni lássék.” (Werbőczy Hármaskönyve II. Rész 27. cím 3. §). A WERBŐCZY ISTVÁN féle Tripartitum (1514.) a II. Rész 28. cím alatt például ekként rendelkezik: „Szükséges tehát, hogy minden tanú, mielőtt vallana, hitet tegyen az iránt, hogy ő minden *félelmet*, gyűlölséget, kedvezést, szeretetet és perlekedőtől eredő jutalmat távóltartva és félretéve, a valóságot el nem titkolja, a hamisságot nem igazolja, az igazságot meg nem hamisítja, hanem a dolgot, melyre nézve kihallgatják, úgy a mint előtte ismeretes és tudva van, igazán fogja előadni.” (Werbőczy István Hármaskönyve. Magyar Törvénytár. Bp., 1897. 291. p).

Egy bünszervezet tagjai között vannak olyanok, akik felhagynának korábbi életmódjukkal, de félnek részint az igazságszolgáltatás szigorától, részint társaik bosszújától: ha megszegik a hallgatás örökérvényű törvényét, a megtorlás rájuk és családjukra is kiterjed.

Az együttműködni kész, ám komoly veszélyben lévő személyek mára bizalmatlanná váltak a „hagyományos”, pusztán az érintettek figyelemmel kísérésére, rendőri őrizetére koncentráló védelmi rendszerrel szemben. Ezért inkább felvállalják a hamis tanúzás, esetleg a hamis vád következményeit,² vagy éppen vonakodnak a vallomás megtételétől,³ mintsem – a büntetőeljárásban betöltött szerepük folytán – kitennék magukat a bünszervezetek retorzióinak.

A tanúk, a sértettek, illetve a bünszervezetben részt vevő, s együttműködni kívánó személyek eljárásban való közreműködési készségének csökkenése végső soron a bűnüldözés hatékonyságát és a büntetőeljárás sikerét veszélyezteti.

A titkos nyomozás keretében alkalmazott informátorok sem pusztán az egyes bűncselekményekről, de a bűnöző szervezet struktúrájáról, hierarchiájáról, belső életéről is hiteles felvilágosítást képesek adni az igazságszolgáltatás szervei számára. Kiletük felfedése esetén veszélybe kerülhetnek, ezért őket is kellő védelemben kell részesíteni a büntetőeljárás előtt, alatt és esetleg utána is.

A tanulmány a tanúk és a büntető igazságszolgáltatást segítők védelmére vonatkozó hazai szabályozás alakulását tartalmazza, rámutatva arra is, hogyan alakították azt az európai standardokhoz. Mindenekelőtt azonban tisztázni kell azt, hogy a védelemnek alapvetően két módja lehetséges: a jogi és a nem jogi védelem. A jogi védelmen belül is két változat, büntető anyagi és eljárási jogi jellegű különböztethető meg. A nem jogi védelem pedig más szóval a tanúk fizikai védelmét jelenti.

² Az angolszász büntetőeljárásban amennyiben a vádlott önkéntesen vallomást kíván tenni, tanúként hallgatják ki, ezért köteles igazat mondani. A kontinentális büntetőeljárásokban a vádlott nem köteles igazat mondani, de a védekezésének korlátja van: mást bűncselekmény elkövetésével hamisan nem vádolhat.

³ A vallomástétel megtagadása például Magyarországon a Bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk 195. §-a szerint az okozott költség megfizetése mellett elzárásra átváltoztatható pénzbüntetést vont maga után, sőt ha a büntetés kimondása eredménytelen maradt, a tanút le lehetett tartóztatni, és az eljárás befejezéséig, illetve mindaddig, amíg a vallomásának a felesleges volta ki nem derült, fogva lehetett tartani meghatározott ideig. A hatályos törvényi szabályozás szerint a vallomástétel jogos ok nélküli megtagadása rendbírság kiszabását vonhatja maga után, annak önkéntes meg nem fizetése esetén pedig végső soron elzárást vonhat maga után. [1998. évi XIX. törvény 93. §, 161. § (5) bek.] Az angolszász jogrendszerekben viszont „a bíróság megsértésének” (contempt of court) szabályai alkalmazandók ilyen esetekben. A bíróság megsértése a bíróság rendelkezése vagy határozata elleni engedetlenséget jelenti, szankciója pénzbírság és/vagy szabadságelvonás is lehet. Forrás: The „Lectric Law Library’s Legal Lexicon On Contempt of Court <http://www.lectlaw.com/def/c118.htm>, 2004. szeptember 14., http://www.wordiq.com/definition/contempt_of_court 2004. szeptember 14.

2. A tanúvédelem hazai szabályozásának indokai

Az 1970-es évektől Magyarországon elvétve ugyan, de előfordultak olyan esetek, amikor a tanúskodó személyt vallomásának megtételét követően szóban vagy írásban megfenyegették, megverték, avagy lakásának ablakait bezúzták, esetleg autóját megrongálták. Abban az időben azonban a retorziós cselekmények még megálltak ezen a fokon. Egyes vizsgálatok szerint az 1980-as évek elejétől leginkább a cigány származású elkövetők zaklatásait találták a tanúk megfélemlítőnek.⁴

Az 1990-es évek második felétől már jóval komolyabb problémaként jelentkezett a tanúk megfélemlítésének kérdése. Ennek magyarázata a bűnözés hazai struktúrájában bekövetkezett változás volt: ugrásszerűen megnőtt a bűncselekmények – s azon belül is az erőszakos deliktumok (rablás, zsarolás) – száma, és megjelent a határokat nem ismerő szervezett bűnözés.⁵

Szükségesnek mutatkozott tehát a szervezett bűnözéssel szembeni kemény fellépés, s egyidejűleg – hogy a tanúzási készség ne csökkenjék tovább, s a tanúk félelem nélkül tehessenek eleget vallomástételi kötelezettségeiknek – a tanúk védelmének garantálása.

A tanúvédelmi rendelkezések bevezetését azonban nemcsak a hazai bűnözés minőségi és mennyiségi változásai tették indokolttá, hanem politikai elhatározásunk is. Az 1990. évi rendszerváltozás után, a szabadon választott magyar Országgyűlés valamennyi pártja egyetértett abban, hogy a magyar politika prioritása – a demokrácia, a piacgazdaság és a jogállam kiépítése mellett – az Európai Közösségekhez való csatlakozás. Az EK a hozzá csatlakozni kívánó közép- és kelet-európai államok közül Magyarországgal, Lengyelországgal, Cseh-szlovákiával (ez utóbbi két állammá válását követően a Cseh Köztársasággal és Szlovákiával), később Bulgáriával, Romániával, Észtországgal, Lettországgal és Litvániával, majd Szlovéniával társulási megállapodásokat kötött (Európai Megállapodás). A magyar–EK Európai Megállapodást 1991. december 16-án írták alá, 1994. február 1-jén lépett életbe. Magyarország ebben vállalta az EK jogrendszeréhez, az ún. *acquis communautaire*-hez való jogharmonizációt is. A közösségi vívmányokba (*acquis communautaire*) pedig beletartoznak a kötelező erejű (rendelet, határozat, irányelv) és a nem kötelező erejű jogforrások egyaránt. A társult államok részére a screeningre átadott bel- és igazságügyi együttműködés *acquis* listáján így – számos más norma mellett⁶ – szerepelt az Európai

⁴ BÓCZ ENDRE: Emberi jogok – „titkos tanúk”. *Belügyi Szemle*, 1996. évi 9. sz. 6. p.

⁵ Kezdetben a betöréses lopásoknál, később a gépjárműlopásoknál és a prostitúció területén jelent meg ez a bűnözési forma. Mára a súlyosabb deliktumokat – kábítószer-kereskedelmet, embercsempészetet, egyes gazdasági bűncselekményeket – is jellemzi a szervezett bűnelkövetés. Ennek ellenére ezidáig egyetlen jogerős bírósági ítéletben sem sikerült a vádlottak terhére megállapítani a bünszervezetben elkövetést.

⁶ MASIKÁ EDIT – HARMATI GERGELY: *Egységes belbiztonsági és jogi térség Európában*. (szerkesztette: Masika Edit) Bp., 1999. 443–462. p.

Unió Tanácsának három, a tárgykörhöz kapcsolódó dokumentuma: az 1995. november 23-i állásfoglalása a nemzetközi szervezett bűnözés elleni harcban alkalmazott tanúvédelemről,⁷ az 1996. december 20-i állásfoglalása a nemzetközi szervezett bűnözés elleni harcban az igazságszolgáltatással együttműködő egyénekről⁸ és az 1997. február 24-i együttes fellépése az emberkereskedelem és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelemben alkalmazott eljárásról.⁹ Ez utóbbi dokumentum II. cím F bekezdésének a) pontja tartalmaz tanúvédelmi rendelkezést.¹⁰

Hazánk a felsorolt ún. harmadik pilléres jogi eszközökben foglaltaknak a 2004. május 1-jei csatlakozásunk előtt eleget tett. A magyar szabályozás továbbá az Európai Unió Tanácsának a sértett büntetőeljárás helyzetéről szóló, 2001. március 15-i kerethatározata¹¹ vonatkozó, 8. és 11. cikke szerinti követelményeknek is megfelel. Ezen uniós normákon kívül az Európa Tanács tagországi Miniszteri Bizottságának R (97) 13. sz., a tanúk megfélemlítéséről és a védelem jogáról szóló ajánlása¹² szolgált még zsinórmértékül a tanúvédelmi szabályozás kialakításakor.

Mindezek mellett természetesen az Emberi Jogok Európai Bíróságának vonatkozó joggyakorlatát is szem előtt kellett tartani a tárgykör szabályozásánál.

A tanúvédelemre és a személyi védelemre vonatkozó „európai”¹³ szabályozás egyes rendelkezései a hatályos magyar szabályozással összefüggésben kerülnek ismertetésre.

⁷ OJ C 327., 1995. december 7.

⁸ OJ C 10., 1997. január 11.

⁹ OJ L 63., 1997. március 4.

¹⁰ Az együttes fellépés tanúvédelmi rendelkezésének lényege, hogy minden tagállamnak – az 1995. november 23-i tanácsi állásfoglalásnak – megfelelő védelmet kell biztosítania azon tanúk számára, akik információkat szolgáltatnak egyes súlyos bűncselekményekről, úgy mint a nem gyermekkorú személy haszonszerzési céllal történő szexuális kizsákmányolásáról, ha kényszerrel, különösen erőszakot vagy fenyegetést alkalmaznak, vagy megtévesztéshez folyamodnak, avagy hatalommal visszaélve követik el, illetve más olyan nyomást alkalmaznak, amelynek következtében a személy, tényleges és elfogadható választási lehetőség hiányában, aláveti magát a nyomásnak vagy a visszaélésnek; e körbe tartozik továbbá a nem gyermekkorú személyekkel szexuális kizsákmányolásuk érdekében folytatott, haszonszerzési célzatú emberkereskedelem, a gyermekek szexuális kizsákmányolása vagy velük kapcsolatos szexuális visszaélés, és a szexuális kizsákmányolás vagy szexuális visszaélés céljából történő gyermekkereskedelem.

¹¹ OJ L 082 2001. március 22.

¹² Rec. R (97) 13 concerning intimidation of witness and the rights of the defence Forrás: <http://www.lb.hu/embjog.html>

¹³ A tágabb értelemben vett „európai büntetőjog” fogalma magában foglalja az Európa Tanács és az Európai Unió büntetőjogi tárgyú normáit, míg a szűkebb értelemben vett „európai büntetőjog” alatt csupán az Európai Unió büntetőjogi jogszabályait értjük. (vö. FARKAS ÁKOS: *Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban*. Bp., 2001. 9. p., NAGY FERENC – KARSAI KRISZTINA: A kerethatározat. „Az európai büntetőjog új kihívásai és a magyar büntető jogalkotás” c. OKTK B. 1937/XII/02 sz. kutatás. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2003. évi 1–2. sz. 3. p.; NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Bp. 2001. 115. p. Ennek megfelelően az európai kontinensen a tanúk és az igazságszolgáltatást segítő más személyek védelmére vonatkozó szabályozásnak há-

3. A tanúvédelem jogi eszközei

Magyarországon – más európai országok jogának és az említett „európai” normáknak megfelelően – a tanúvédelem jogi eszközein belül megkülönböztetünk büntető anyagi jogi és eljárásjogi eszközöket.

3.1. A büntető anyagi jogi védelem

Büntető törvénykönyvünk, az 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) megalkotása idején a jogalkotó még nem gondolt arra, hogy a tanúskodó személyek számára speciális büntetőjogi védelmet kellene biztosítani.

Am az 1990-es évekre aggasztóvá váló bűnözési helyzet sürgetővé tette a jogi fellépést. 1994-ben az akkori kormány határozatot hozott a közbiztonság javítása és megszilárdítása érdekében. A közbiztonság fejlesztésének feladatairól szóló 1033/1994. (V. 6.) Korm. határozat jogalkotási feladatai között meghatározták – többek között – a meglévő büntető jogszabályok felülvizsgálatát, s annak eredményeként „egy korszerű, a jövő század igényeit is kielégítő büntető törvénykönyv” kidolgozását. A szervezett bűnözés elleni hatékonyabb fellépés érdekében előírták annak vizsgálatát, hogy „milyen további jogszabályi változások szükségesek a szervezett bűnözés – súlyának megfelelő – büntetőjogi értékelésére, a szervezett bűnözésben résztvevők cselekményeinek súlyosabb minősítésére és szankcionálására.” [1033/1994. (V. 6.) Korm. határozat II. cím 5. b) pont].

A kormányhatározatban foglalt követelményeknek megfelelően kodifikációs munkálatok kezdődtek a büntetőjog területén, melynek első eredménye három évvel később valósult meg: az 1997. évi LXXIII. törvény¹⁴ bevezette a bünszervezet fogalmát, új bűncselekményként a bünszervezet létrehozásának tényállását, és számos bűncselekménynél minősítő körülménnyé tette a bünszervezet tagjakénti elkövetést. A szigor e területen azóta is fokozódott.¹⁵ A tanúkkal

róm „szintje” különül el: az Európa Tanács ajánlása és az Emberi Jogok Európai Bírósága, az Európai Unió, és az egyes nemzeti jogrendszerek által biztosított oltalom. Ez a fajta felosztás elhangzott az 2001. augusztus 31-én Miskolcon megrendezett „A tanúvédelem útjai Európában – elméleti és gyakorlati szempontok a tanúvédelemben” című nemzetközi kollokviumon, Hans-Heiner Kühne, a Trieri Egyetem professzorának „A tanúvédelem szabályozása Európában” című előadásán is.

¹⁴ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

¹⁵ A büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény a bünszervezet fogalmát újabb ismérvekkel egészítette ki; továbbá – megállapítva, hogy bünszervezet létrehozása büntettének társadalomra veszélyessége igen kiemelkedő, az ilyen bűncselekmény miatt kiszabott 3 évi vagy azt meghaladó szabadságvesztést fegyházban rendeli végrehajtani. Felismerték továbbá, hogy hatékony fellépést jelent a szervezett bűnözés ellen az anyagi alapok elvonása, ezért az 1998-as novella a vagyonekobzás esetén elrendelte, hogy a bűnös eredetű vagyont minden esetben el kell vonni. A következő vonatkozó novella a 2001. évi CXXI. törvény volt, amely több ponton érintette a szervezett bűnözéssel kapcsolatos büntetőjogi rendelkezéseket. Pontosították a

kapcsolatban azonban speciális különös részi tényállás 2001-ig nem született. A 2001. évi CXXI. törvény által beiktatott, a hatósági eljárás akadályozása büntette mellett az alábbi rendelkezések szolgálják – közvetve – a kiszolgáltatott helyzetben levő tanúk védelmét.

A Btk. 26. §-a alapján nem büntethető az a tanú, aki a hamis tanúzást (Btk. 238. §) olyan kényszer vagy fenyegetés hatása alatt követi el, ami miatt képtelen az akaratának megfelelő magatartásra. Amennyiben a kényszer vagy a fenyegetés csupán korlátozza őt az akaratának megfelelő magatartás tanúsításában, a büntetés korlátlan enyhítésének van helye. [Ha a tanú rábírása a tanúvallomás megtételére eredménytelen volt, a tanúhoz felhívást intéző felel hamis tanúzásra rábírás büntette (Btk. 242. §) miatt.]

Több, „nem speciális” különös részi tényállás is alkalmazható a tanúkkal szemben kifejtett retorziós cselekmények (bántalmazás, más hátrány okozása, emberi élet kioltása) esetén. A Btk. XII. Fejezete szerinti élet, testi épség és egészség elleni bűncselekmények közül az aljas indokból elkövetett emberölés [Btk. 166. § (2) bek. c) pont], illetve az aljas indokból elkövetett könnyű és súlyos testi sértés [Btk. 170. § (3) bek.]; a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények köréből pedig a kényszerítés (Btk. 174. §), az aljas indokból elkövetett személyi szabadság megsértésének büntette [Btk. 175. § (3) bek. a) pont], valamint az emberrablás (Btk. 175/A. §) jöhetnek szóba. A hivatali deliktumok közül a kényszervallatás büntette (Btk. 227. §) állapítható meg, ha a nyomásgyakorlás hivatalos személytől származik.¹⁶ Ha pedig bosszúból a tanú (vagy hozzátartozója) tulajdonát károsítja az elkövető, a vagyoni elleni bűncselekmények közül ide vonható a rongálás bűncselekménye (Btk. 324. §).

Sui generis, a tanúk védelmét szolgáló rendelkezést iktatott be a fent említett 2001. évi novella az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények közé: a ható-

bűnszervezet fogalmát; kiiktatták a bűnszervezet létrehozásának büntettét, helyette bevezették a bűnszervezetben részvétel tényállását; megszüntették a bűnszervezetben részvételt mint minősítő körülményt is. Ez utóbbit „pótolandó” viszont a büntetés kiszabása körében több szigorító rendelkezést iktattak be. A 2001. évi novella módosító rendelkezéseinek megállapításakor figyelemmel voltak egyrészt az Európai Unió Tanácsa által elfogadott két normára: az 1998. december 21-én elfogadott, az Európai Unió tagállamaiban a bűnöző szervezetben való részvétel bűncselekménnyé nyilvánításáról szóló és az 2000. december 21-én elfogadott, az Európai Unió tagállamaiban a bűnöző szervezetben való részvétel bűncselekménnyé nyilvánításáról szóló együttes fellépésre is. Másrészt 2000. december 14-én a 2282/2000. (XI. 29.) Korm. határozat alapján a belügyminiszter aláírta az ENSZ keretében létrejött, a határon átnyúló szervezett bűnözés elleni Egyezményt. (Ennek 2. Cikke határozza meg a szervezett bűnözői csoport fogalmát.) A jelenleg hatályos büntetőjogi szabályozás a bűnszervezettel összefüggésben is „EU-konform”: megfelel az együttes fellépésben és az ENSZ-egyezményben rögzített kívánalmaknak egyaránt.

¹⁶ „Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetőleg ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, [...]” A kényszervallatás tényállásába a „ne tegyen” kitéltelt – amely jelentheti konkrét esetben a tanú „elhallgattatását” is – a 2001. évi CXXI. törvény 28. §-a iktatta be.

sági eljárás akadályozását (Btk. 242/A. §),¹⁷ ami tulajdonképpen a kényszerítés sajátos esetének tekinthető. E rendelkezés meghozatalakor a törvényhozó figyelemmel volt az ENSZ a határon átnyúló szervezett bűnözés elleni Egyezményének az igazságszolgáltatás akadályozásának bűncselekménnyé nyilvánításáról szóló 23. Cikkére.¹⁸

Magyarországon egyébként az elméleti és a gyakorlati jogászok között eltérő álláspontok alakultak ki arra nézve, szükséges-e a tanúskodó személyekkel szembeni retorziós cselekményeket *sui generis* bűncselekményként szabályozni.¹⁹

Véleményem szerint nem a tanúkkal szembeni retorziós cselekmények jogtechnikai kivitelezési módja fontos, hanem az, hogy az állam által biztosított anyagi jogi védelem kellően hatékony legyen. Az Európa Tanács tanúvédelmi ajánlása nem szól arról, hogy önálló tényállásként kell szabályozni a tanúkat és az igazságszolgáltatással együttműködő személyeket megfélemlítő cselekményeket, csupán azt ajánlja az „Elvek” között az államoknak, hogy büntessék az

¹⁷ „Aki mást erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy bírósági vagy egyéb hatósági eljárásban a törvényes jogait ne gyakorolja, vagy a kötelezettségeit ne teljesítse, a hatósági eljárás akadályozását követi el.” Különbséget tesz a törvény büntetőügyben, illetve polgári, fegyelmi, szabálysértési, választottbírói, avagy egyéb hatósági ügyben elkövetett hatósági eljárás akadályozása között. A büntetőügyben megvalósított büntett esetén pedig súlyosabb büntetési tétellel fenyegeti a Btk. az elkövetőt, ha az ügy életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető bűncselekmény miatt folyik.

¹⁸ „Minden egyes részes állam olyan jogalkotási és egyéb intézkedéseket fogad el, amelyek szükségesek lehetnek ahhoz, hogy szándékos elkövetés esetén bűncselekménnyé nyilvánítható az alábbiakat: – fizikai erő, fenyegetés, vagy megfélemlítés alkalmazása, jogtalan előny ígérete, vagy megadása, hamis tanúzásra rábírás, vagy a tanúskodás, illetve bizonyítékok szolgáltatásának megakadályozása érdekében, az ebben az Egyezményben tárgyalt bűncselekménnyel kapcsolatban folyó eljárásban, [...] – fizikai erő, fenyegetés, vagy megfélemlítés alkalmazása igazságügyi, vagy bűnüldözési tisztviselőnek az ebben az Egyezményben tárgyalt bűncselekménnyel kapcsolatos hivatali kötelezettségei teljesítésének akadályozása céljából.”

¹⁹ Az önálló bűncselekménykénti szabályozás mellett kardoskodó büntetőjogászok szerint *sui generis* deliktum hiányában a tanúk elleni retorziós bűncselekmények fokozott társadalomra veszélyessége nem fejeződik ki eléggé, továbbá az ilyen bűncselekmények jogi tárgya kettős: nemcsak az élet, testi épség stb. ellen irányulnak, hanem az igazságszolgáltatás rendje ellen is. Ezen álláspont mellett foglalt állást majd’ negyven évvel ezelőtt Nagy Lajos: „Nézetünk szerint *de lege ferenda* szükséges volna külön, igazságszolgáltatás elleni bűncselekményként büntetni a tanút vallomástételével kapcsolatosan bántalmazó magatartást.” Vö. NAGY LAJOS: *Tanúbizonyítás a büntetőperben*. Bp. 1966. 230. p. Az utóbbi években pedig KERTÉSZ IMRE: A tanú védelemre szorul. *Magyar Jog*, 1993. évi 4. sz. 197. p., KEMÉNY GÁBOR: A tanúvédelem mint a szervezett bűnözés elleni harc egyik eszköze. *Ügyvések Lapja*, 1997. évi 6. sz. 18. p., illetve BORAI ÁKOS volt ezen az állásponton. Az előző kormányzat idején napvilágot látott egy olyan Btk.-javaslat, amely „a tanú kényszerítése”, „vesztegetés az igazságszolgáltatás rendjével kapcsolatban”, illetve „a tanú félrevezetése” elnevezésű tényállásokat vezette volna be. (Ezt a részt Borai Ákos dolgozta ki.) Az ellenzők tábora leginkább azzal érvel, hogy a meglévő tényállásokkal is biztosítható megfelelő szintű védelem, s nem lenne szabad a tényállások számát tovább növelni, mert a Btk. lassan már a kazuisztikus jogalkotás felé halad.

ilyen cselekmények elkövetőit.²⁰ Az uniós normák szintén nem rendelkeznek a jogtechnikai kivitelezési módról – pláne a büntetési tételkeretéről.²¹

E fejezetnél említendő meg, hogy a magyar jogrendszerben vannak olyan kriminális jellegű cselekmények is, amelyek adott esetben szintén irányulhatnak a tanúk megfélemlítésére, de társadalomra veszélyességük csekélyebb fokú, ezért nem a büntető kódex, hanem a szabálysértési kódex szankcionálja azokat. A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény szerint ebbe a körbe vonható a veszélyes fenyegetés (Sztv. 151. §), illetve a rongálás szabálysértése [Sztv. 157. § (1) bek. b) pont].

3.2. A tanúvédelem büntető eljárásjogi eszközei

A büntető anyagi jog mellett a büntető eljárásjog területén is meg kellett teremteni a tanúvédelem lehetőségét annak érdekében, hogy a tanúk ösztönözve legyenek arra, hogy a hatóságok tudomására hozzanak minden, a bűncselekménnyel kapcsolatos információt és hogy tegyenek vallomást a bíróság előtt (ET állásfoglalás II. Fejezet 5. pont).

A magyar büntető eljárásjog területén a tanúvédelemnek igen változatos eszköztára alakult ki. E tekintetben először a büntető eljárási kódex által biztosított, azt követően pedig – rövidebben – a bünyügyi jogsegély területén jelentkező védelmi lehetőségek kerülnek ismertetésre.

3.2.1. A büntetőeljárási törvény által biztosított tanúvédelmi eszközök

A tanúvédelem szabályozásának szükségessége az eljárásjog területén is – hasonlóan a büntető anyagi jogihoz – csupán az 1990-es években fogalmazódott meg. A korábban említett 1994-es kormányhatározat a jogalkotási feladatok között szolt arról is, hogy „a szervezett bűnözés elleni hatékonyabb fellépés érdekében a) a büntetőeljárási törvénytervezet kidolgozásakor meg kell vizsgálni a tanúk és a bűnüldöző szervekkel együttműködő más személyek védelmének a lehetőségét a büntetőeljárásban és a büntetőeljáráson kívül (így pl. a tanú személyi adatainak, esetleg a személyének titokban tartását). Ennek során figyelemmel kell lenni az Európai Emberi Jogi Egyezménynek a 'tisztesleges eljáráshoz' való jogot biztosító 6. cikkében foglalt korlátokra”; továbbá „b) [...] A jogalkotási munka keretében a szervezett bűnözés elleni fellépés hatékonyságát elősegítő speciális büntetőeljárási [...] szabályokat is ki kell dolgozni; [...]” [1033/1994. (V. 6.) Korm. határozat II. cím 5. a)–b) pont]. E fel-

²⁰ II. Általános elvek 3. „A tanúk megfélemlítése legyen büntetendő, legyen az teljesen önálló bűncselekmény, vagy pedig legyen büntetendő a tiltott fenyegetés tényállásában”.

²¹ Az Európai Unióról szóló Szerződés 31. cikk e) pontja szerint a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén lehetőség van „minimum-tényállások” és „minimum-büntetések” előírására – többek között – a szervezett bűnözés területén. Ebbe a körbe pedig bevonhatók a tanúkat megfélemlítő büntető-jogellenes magatartások is. Az ezidáig érvényes kerethatározat viszont a tanúvédelemnek csak az eljárásjogi jellegű kérdéseiről rendelkezik.

adatoknak megfelelően a büntető eljárásjog területén is megindult a törvényalkotás.

Magának a tanúvédelem eljárásjogi eszközeinek kialakulása három lépcsőben történt Magyarországon. Az első állomást jelentette, hogy lehetővé vált a tanú részleges anonimitása, mert az 1994. évi XCII. törvény²² 3. §-a beiktatta az 1973. évi I. törvénybe (a továbbiakban: régi Be.) a zárt adatkezelést. E szerint a tanú – nevén kívüli – személyi adatait, kérelmére vagy hivatalból, zártan lehetett kezelni, s ahhoz csak a hatóságnak az ügyben eljáró tagjai férhettek hozzá, a kihallgatáson jelenlevő más személyek nem [rég. Be. 63. § (5) és (6) bek.].

A szabályozás második lépcsőjében nagy mértékben bővült a tanúvédelem eszköztára. Az 1998. évi LXXXVIII. törvény²³ mind az 1973. évi eljárási kódexet, mind pedig az 1998. évi XIX. törvényt (a továbbiakban: Be.), az azidőtájt még csak érvényes, de nem hatályos büntetőeljárás törvényt számos tanúvédelmi rendelkezéssel egészítette ki.²⁴ Meghatározásra került a tanúvédelem célja, és a védelmi eszközök alapján 1999. március 1-jétől kezdődően megkülönböztethetünk ún. „egyszerűen” és „különösen” védett tanút. Az 1998. évi módosítással beiktatott tanúvédelmi instrumentumokat a hatályos szabályozásnak megfelelően alább kerülnek ismertetésre.

A tanúvédelem eljárásjogi szabályozásának harmadik lépcsőjét az 1998. évi XIX. törvényt módosító, 2002. évi I. törvény jelenti, ami bevezette a tanút segítő ügyvéd intézményét, továbbá a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatást.

A történeti áttekintés után a jelenleg hatályos eljárásjogi tanúvédelmi rendelkezések az alábbiak szerint alakulnak.

Már az 1998. évi novella meghatározta a *tanúvédelem kettős célját*, ami a hatályos eljárási törvényben is változatlan tartalommal szerepel: „A tanú életének és testi épségének, vagy személyes szabadságának védelme, valamint annak érdekében, hogy a tanú a vallomástételi kötelezettségének eleget tegyen, és a vallomását megfélemlítés nélkül tegye meg, a tanút az e törvényben meghatározottak szerint védelemben kell részesíteni” (rég. Be. 62/A. §, Be. 95. §).

A szabályozás a hatóságok feladatává tette a befolyásolástól mentes környezet megteremtését annak érdekében, hogy a tanú állampolgári kötelezettségének megfélemlítés nélkül tudjon eleget tenni. A „megfélemlítés” kifejezést nem értelmezi a törvény, ezért irányadónak lehet tekinteni az Európa Tanács ajánlásának meghatározását, mi szerint: a „megfélemlítés” minden olyan közvetlen, közvetett vagy potenciális fenyegetés vagy nyomás a tanúra, amely mindenféle befolyásolástól mentes vallomástételi kötelezettségébe való beavatkozáshoz vezethet. A fogalom magában foglalja abból a pusztán tényből adódó a megfé-

²² A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról.

²³ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról.

²⁴ Az 1973. évi I. törvény 2003. június 30-ig volt hatályban, az 1998. évi XIX. törvény 2003. július 1-jén lépett hatályba.

lemlítést is, hogy a tanú egy bűnöző szervezethez vagy zárt társadalmi csoport-hoz tartozik (Ajánlás I. fejezet második francia bekezdés).²⁵ Az Európai Unió Tanácsának a nemzetközi szervezett bűnözés elleni harcban alkalmazott tanú-védelemről szóló állásfoglalása hasonlóan fogalmaz akkor, amikor kimondja, hogy mind a közvetlen, mind pedig a közvetett fenyegetéstől, nyomásgyakorlástól vagy megfélemlítéstől védelmezni kell a tanúkat (A.2. pont).

A tanúk megfélemlítése különböző módon történhet: közvetlenül a vallomást tevő személy ellen, avagy közvetve a tanú családtagjára, vagy hozzá közel álló más személy ellen irányulhat. A cél azonban minden esetben azonos: kirekeszteni a terhelő bizonyítékokat a vádlott felmentése érdekében (, illetve kivételesen megsemmisíteni a mentő bizonyítékokat a vádlott elítélése érdekében). A megfélemlítés különböző formákat ölthet: történhet szóban, írásban, vagy jelképes gesztussal.²⁶ A retorziós cselekmény végső esetben megnyilvánulhat személy elleni erőszakban is.

A tanú élete, testi épsége, vagy személyes szabadsága az eljárás bármely szakaszában veszélybe kerülhet, így a védelem a tanút megilletetheti kihallgatását megelőzően, a kihallgatása idején, illetőleg azt követően is. A törvényi rendelkezés – összhangban az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 3. d) pont-jával,²⁷ az Európa Tanács ajánlásával,²⁸ és az Európai Unió Tanácsának vonat-

²⁵ Az ajánlás külön kiemeli azokat a megfélemlítésre alkalmas eseteket, amikor a vádlottnak a tanú befolyásolására alkalmas hatalma van: a szervezett bűnözés és más súlyos bűncselekmények, valamint a családon belüli erőszak esetén is. Hasonló helyzet állhat elő más zárt társadalmi csoportban (az etnikai kisebbségeken belül), avagy zárt társadalmi intézményekben (például büntetés-végrehajtási intézetekben, oktatási intézményekben).

²⁶ Például egy állati tetem, levágott állatfej küldésével; riasztólövés leadásával, vagyontárgyak (gépkocsi, lakás, irodai berendezés) megrongálásával.

²⁷ „Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy [...] kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúihoz és kieszközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják; [...]” (1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.)

²⁸ Az ajánlás szerint „tanú’ alatt kell érteni minden személyt, aki függetlenül a nemzeti büntető eljárásjog által szabályozott helyzetétől, büntető ügyvel kapcsolatos információkkal rendelkezik.” A tanú-fogalmat egyébként annak idején nem volt könnyű meghatározni, mivel az egyes jogrendszerek már ebből a szempontból is nagy eltérést mutatnak. Az angolszászoknál a vádlottat, illetve a vádlott-társat is ki lehet hallgatni tanúként; míg a kontinentális államokban a bűncselekmény elkövetésével vádolt személyt az ellene folyó ügyben soha nem lehet tanúnak tekinteni. Végül is autonóm – azaz a tagországok tételes jogától független – fogalom-meghatározás született. Eszerint a védett személyek köre nem szorítkozhat csak a terhelő vagy a mentő tanúkra, más személyek is rendelkezhetnek a büntetőeljárás lefolytatásához szükséges releváns információkkal: szemtanú, sértett, tettestárs, koronatanú, bünszervezet együttműködő tagjai; laikus bíró, a rendőri vádhatóság és álcázott ügynök; továbbá – a bizottsági viták eredményeként – a tanú „meghatározást kell alkalmazni a szakértőkre és a tolmácsokra (fordítókra) is.” (I. Fejezet első francia bekezdés).

kozó normáival²⁹ – nem utal arra, hogy mely tanút illetheti meg a védelem: a vád, vagy a védelem tanúit. A védendő értékek – élet, testi épség, személyes szabadság – a tanúkenti közreműködés miatt ugyanis bármelyik érdekeltségi kör oldaláról veszélybe kerülhetnek.

Az 1998. évi novellától kezdve Magyarországon megkülönböztetjük az ún. „egyszerűen” védett tanút és a „különösen” védett tanút. „Egyszerűen” védett tanú esetén többféle tanúvédelemi forma közül lehet választani.

Először is lehetőség van – az ET ajánlásban, valamint az EU Tanács 1995-ös állásfoglalásában is szorgalmazott³⁰ – a zárt adatkezelésre. Magyarországon is lehetőség nyílt a tanúnak a nevének kívüli zárt adatkezelésére – akár kérelemre, akár hivatalból; illetve – az 1998. évi módosítás nyomán – különösen indokolt esetben a tanú nevét is elkülönítve, zártan lehet kezelni.³¹ A tanú zártan kezelt adatait csak az ügyben eljáró hatóság (bíró, ügyész, nyomozó hatóság) tekintheti meg. A zárt adatkezelés különböző feladatokat ró a hatóságokra. Egyrészt az eljárást folytató hatóság köteles biztosítani, hogy a tanú zártan kezelt adatai az eljárás egyéb adataiból ne váljanak megismerhetővé. Az eljárás során ugyanis olyan iratok is keletkezhetnek, amelyekből a tanú személyi adatai megismerhetőek lennének (például idézés, szakértői vizsgálat elrendelése stb.). Másrészt a hatóság a tanú személyazonosságát az azonosításra alkalmas iratok megtekintésével állapítja meg. Azaz a tanú személyi okmányait és a zártan kezelt irat adatait egybeveti a hatóság, s ha a zártan kezelt adatok megegyeznek a személyi okmány adataival, ezt a tényt kell a személyi adatok helyett jegyzőkönyvbe foglalni. Harmadrészt a személyi adatok zártan kezelésének megszüntetésére csak a tanú beleegyezésével kerülhet sor. Amennyiben a tanú személyi adatainak a zárt kezelését elrendelték, a büntetőeljárásban részt vevőknek a tanú személyi adatait tartalmazó iratról csak olyan másolat adható, amely a tanú

²⁹ Az 1995-ös állásfoglalás szerint tanúnak minősül „jogállástól függetlenül minden olyan személy, aki az eljárás szempontjából lényeges ismeretekkel, vagy információkkal rendelkezik, és ezen ismeretek, illetőleg információk alkalmasak arra, hogy közlésükkel veszélyeztessék az érintett személyt” (A. 1. pont).

³⁰ Az ET ajánlás III. Fejezet 9. pont harmadik francia bekezdése szerint az eljárás előrehaladott stádiumáig titokban lehet tartani a tanú személyi adatait és/vagy annak csak bizonyos részeit lehetne megismernie a védelemnek. Az uniós állásfoglalásnak pedig A. 6. pontjában fogalmazódik meg az az elvárás, hogy „az illetékes hatóságok számára lehetővé kell tenni, hogy – akár hivatalból, akár a tanú kérelme alapján – a tanú címét és azonosításra alkalmas adatait csak ezek a hatóságok ismerhessék meg.”

³¹ Ha a tanú személyi adatainak zárt kezelését elrendelték, a kihallgatásáról készült jegyzőkönyvben csak a tanú neve tüntethető fel. Minden olyan iratot, amelyből a tanú személyi adatai megállapíthatók, a nyomozás irataihoz csatolt zárt, hitelesített borítékban kell elhelyezni. (A hitelesítés a nyomozó szerv pecsétjével és a kihallgatást végző aláírásával történik.) A személyi adatok zárt kezelésére a jegyzőkönyvben kell utalni. Ha a tanú nevének zárt kezelését is elrendelték, a jegyzőkönyvet és a tanú nevét, egyéb személyi adatait tartalmazó zárt borítékot ugyanazzal a sorszámmal kell ellátni. [A belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24) BM-IM együttes rendelet 23–24. §].

személyi adatait nem tartalmazza (Be. 96. §). Ha a tanú nevének, illetőleg adatainak zárt kezelését rendelték el, a tárgyalásra idézendő tanú nevét, illetve adatait nem a vádiratban, hanem külön zárt iratban kell közölni [Be. 219. § (2) bek.]. További szabály, hogy a kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján foganatosított bizonyítás felvétele esetén, ha a vádlott, védő és a sértett megjelenésével a tanú zártan kezelt adatai nyilvánosságra kerülnének, a felsoroltak értesítése mellőzhető [Be. 304. § (5) bek.].

Az eljárási törvény a bizonyítási eljárásokkal összefüggésben is lehetővé tesz „egyszerűbb” tanúvédelmi módokat. Így lehetőség van arra, hogy a felismerésre bemutatást úgy végezzék el, hogy a *felismerésre bemutatott a tanút ne észlelhesse, illetve ne ismerhesse fel* [Be. 122. § (5) bek.]. Ez a gyakorlatban az ún. detektívtükör alkalmazásával történik. A *szembesítés is mellőzhető* a tanú védelme érdekében [Be. 124. § (2) bek.]. E rendelkezések eleget tesznek az Európa Tanács ajánlása általános elvei közül a 6. pontban foglaltaknak, miszerint „[...] a tanúknak legyen meg a lehetősége más módszerek használatára olyan módon, melyek alkalmasak arra, hogy megvédjék őt mindennemű megfélemlítéstől, amely a terhelten való közvetlen szembesítésből ered, [...]”

A bírósági tárgyalás főszabály szerint nyilvánosan folyik.³² Kivételes esetekben azonban lehetőség van a nyilvánosság kizárására, mint ahogyan ezt az Emberi Jogok Európai Egyezménye is lehetővé teszi.³³ Az eljárási törvényünk szerint a *nyilvánosság kizárható* – többek között – a részt vevő személyek és a tanú védelme érdekében is [Be. 237. § (3) bek. c) pont].

Egy másik tárgyalási alapelv, a közvetlenség elve alóli egyik kivételként jelenik meg a tanú *írásbeli vallomástételének* lehetősége, ami szintén „egyszerű” módon szolgálhatja a tanúként közreműködők védelmét. A tanúvallomás e speciális módja a szóbeli kihallgatást követően vagy helyette is alkalmazható, az eljárás bármely szakaszában, akár hivatalból, akár kérelemre. Az írásbeli vallomástételnek háromféle módja lehet: a tanú a vallomását saját kezűleg leírja és aláírja, vagy a tanú más módon leírt vallomását bíró vagy közjegyző hitelesíti, avagy a tanú elektronikus okiratban rögzíti vallomását és azt minősített elektronikus aláírással látja el. Az írásbeli vallomástétel ugyanakkor nem zárja ki, hogy utóbb a tanút, ha szükségesnek mutatkozik, a kihallgatása céljából a hatóság megidézzék. A bírósági szakaszban az írásbeli tanúvallomás felolvasással tehető a tárgyalás anyagává. Egyébként az írásbeli vallomástétel esetén a

³² Az eljárási kódex [Be. 237. § (1) bek.] mellett ezt garantálja Alkotmány [57. § (1) bek.] és a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény [12. § (1) bek.] is.

³³ „[...] a tárgyalóterembe történő belépést [...] meg lehet tiltani a sajtónak és a közönségnek a tárgyalás teljes időtartamára vagy egy részére annyiban, amennyiben egy demokratikus társadalomban ez az erkölcsök, a közrend, illetőleg a nemzetbiztonság érdekében szükséges, ha e korlátozás kiskorúak érdekei, vagy az eljárásban résztvevő felek magánéletének védelme szempontjából szükséges, illetőleg annyiban, amennyiben ezt a bíróság feltétlenül szükségesnek tartja, mert úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan különleges körülmények állnak fenn, melyek folytán a nyilvánosság az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyeztetné.” (6. Cikk 1. pont második fordulat).

tanút ugyanazok a jogok illetik, illetőleg kötelezettségek terhelik, mint a szóbeli vallomástétel során [Be. 85. § (5)–(6) bek., 296. § (1) bek. d) pont].

Hosszú ideje biztosított védelmi eszköz a *vádlott eltávolítása a tárgyalóteremből* a tanú a kihallgatása idejére. Ezt a tanács elnöke elrendelheti hivatalból, vagy az ügyész, a vádlott, illetve a védő indítványára. (A tanú tehát ezt nem indítványozhatja!) [Be. 292. § (2) bek.]. Az eltávolított vádlottal azonban természetesen a tanú vallomását közölni kell.

A tanúk védelmét szolgálja továbbá az eljárási kódex azon rendelkezése is, amely – hasonlóan a német szabályozáshoz³⁴ – lehetőséget ad a tanúnak *meghatalmazott ügyvéd igénybevételére*. Az intézmény bevezetése azért indokolt, mert a gyakorlatban gyakran tapasztalható, hogy a vádlottak védőiket használják fel ahhoz, hogy a tanúkat a kihallgatás alkalmával összezavarják és ezáltal vallomásaikat az eljárás szempontjából használhatatlanná tegyék. A törvény szerint a tanút tájékoztatnia kell a hatóságnak már az idézésben arról, hogy érdekében meghatalmazott ügyvéd járhat el. Az ügyvéd jelen lehet a tanú kihallgatásánál, a tanúnak felvilágosítást adhat az őt megillető jogokról és terhelő kötelezettségekről (eligazítást ad a vallomás megtétele vagy megtagadása szempontjából); más tevékenységet azonban nem végezhet, és a vallomást nem befolyásolhatja. A kihallgatást követően az arról készült jegyzőkönyvet a meghatalmazott ügyvéd megtekintheti (akkor is, ha a kihallgatáson nem volt jelen), és azzal kapcsolatban akár szóban, akár írásban észrevételeket tehet [Be. 80. §, 85. § (4) bek.].

Az 1998. évi XIX. törvény bevezette a nyomozási bíró intézményét. A nyomozási bíró a megyei bíróság elnöke által kijelölt bíró, aki a vádirat benyújtása előtt – első fokon – a bíróság feladatait látja el: döntést hoz egyes kényszerintézkedésekkel kapcsolatban, titkos adatszerzést engedélyez és megszüntet, illetve előzetes bizonyítást vesz fel. Ez utóbbi feladatkörében kell megemlíteni azt a tanúvédelem szempontjából fontos szabályt, hogy a vádirat benyújtása előtt a *nyomozási bíró* – az ügyész indítványára – *kihallgatja a 14. életévét be nem töltött tanút*, ha megalapozottan feltehető, hogy a tárgyaláson történő kihallgatása a fejlődését károsan befolyásolná. A kihallgatáson a jegyzőkönyvvezető, – ha szükséges – tolmács, az ügyész, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, továbbá a tanú törvényes képviselője és gondozója lehet jelen. A kiskorú tanú kihallgatásánál a védelem nem vehet részt; a tanúkihallgatásról a gyanúsítottat és a védőt utólag kell értesíteni azzal, hogy a kihallgatásról készült jegyzőkönyvet az ügyésznél megtekinthetik. Az ilyen módon kihallgatott kiskorú tanút a tárgyaláson csak akkor lehet kihallgatni, ha a tárgyalás időpontjában a 14. életévét már betöltötte, és ha különösen indokolt a tárgyaláson való kihallgatása. A kiskorú

³⁴ Németországban egy 1974-es alkotmánybírósági határozat tette lehetővé a tanú számára jogi tanácsadó (Rechtsbeistand) igénybevételét. Az alkotmánybírósági határozat szerint a jogi képviselő jelenlétének engedélyezésénél mérlegre kell tenni a tanú érdekeit és a büntetőeljárás hatékonyságához fűződő közérdeket, azaz tanú jogi képviselőhöz való joga nem érvényesülhet minden esetben korlátlanul. KLEINKNECHT/MEYER-GÖBNER: *Strafprozeßordnung*. München, 1999. 149–150. p.

tanú kihallgatásának indítványozását egyébként a törvényes képviselő, a gondozó és a tanú érdekében eljáró ügyvéd kezdeményezheti az ügyésznél [Be. 207. § (4) bek., 213. § (3) bek., 294. §].

Speciális tanúvédelmi szabályt ír elő az eljárási kódex a *hadköteles katonai szolgálatot teljesítő tanú* vonatkozásában: különösen indokolt esetben kérheti *más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését*. A tanú kérelméről a vádirat benyújtásáig a katonai ügyész, azt követően a bíróság határoz. A kérelem elutasítása ellen a tanú jogorvoslással élhet. A vezénylést (áthelyezést) a fegyveres erő illetékes személyügyi szerve a határozat kézbesítésétől számított 72 órán belül hajtja végre (Be. 478. §).

Korábban említésre került, hogy már az 1998. évi novella bevezette az anonim tanú, illetve a törvény szóhasználatában a *különösen védett tanú* intézményét. Jogpolitikai indokául az a felismerés szolgált, hogy a szervezett bűnözéssel szemben sokszor csak ilyen bizonyítási eszközök „megszerzésével” lehet fellépni. A szervezett keretek között folyó bűnözés egyik jellemzője ugyanis az, hogy a bűncselekmények felfedésének megakadályozása érdekében a szervezet tagjai megkísérlik a tanúkat minden eszközzel befolyásolni, illetőleg elhallgattatni. Az ilyen bűnügyek felderítése, illetve bíróság előtti bizonyítása a tanúk vallomása nélkül valósággal lehetetlen. A megfélemlített tanúk, akiknek élete, testi épsége, avagy családtagjaik biztonsága veszélybe kerülhet, érthetően nem kívánnak vallomást tenni. Az eljárási kódex ezen a kettősségen igyekszik segíteni a tanúvédelem kivételes eszközének tekintendő³⁵ különösen védett tanú jogintézményével.

A tanú *különösen védetté nyilváníthatóságának négy együttes feltételét* alapítja meg az eljárási törvény (Be. 97. §). Az első feltétel, hogy *a tanú vallomása kiemelkedő súlyú ügy* lényeges körülményeire vonatkozzék. A Be. nem határozza meg, hogy mi tekintendő kiemelkedő súlyú ügynek, azt mindig a konkrét ügy körülményei szempontjából kell megítélni. Általában kiemelkedő súlyú egy bűnügy, ha a bűncselekmény elkövetésére nemzetközi bűnözéssel összefüggésben kerül sor, vagy felismerhetőek a szervezett bűnözés ismérvei és az elkövetett cselekmények tárgya a terrorizmussal, zsarolással, prostitúcióval, pedofiliával, pornográfiával, pénzmosással, kábítószer- vagy fegyverkereskedelemmel, illetve az ezekkel összefüggésben elkövetett élet és testi épség elleni bűncselekményekkel kapcsolatos.³⁶ A tanúvallomásnak az *ügy lényeges körülményeire* kell vonatkoznia. Az ügy lényeges körülményeit anyagi és eljárásjogi szempontból egyaránt vizsgálni kell. Ilyennek tekinthető mindaz, ami a büntető-

³⁵ Az ET ajánlás III. fejezet 10. pontja is úgy fogalmaz, hogy „amikor lehetséges, kivételes intézkedés legyen a bizonyítékot szolgáltató anonim tanú igénybevétele [...]”

³⁶ E meghatározás szerepel a később tárgyalandó, a büntetőeljárásban részt vevők, az igazságszolgáltatást segítők Védelmi Programjáról 2001. évi LXXXV. törvény értelmező rendelkezései között (1. § 7. pont).

jogi felelősség megítélésével vagy a cselekmény minősítésével kapcsolatos tény, adat, vagy körülmény.

A második feltétel, hogy *a tanú vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható*. Megjegyzendő, hogy a törvény szövegezése hibás, ugyanis a tanúvallomás bizonyítási eszköz, míg a vallomásból származó adat, tény a bizonyíték. Ezért nem a bizonyíték pótolhatóságáról, hanem a vallomás olyan bizonyítási eszközzel való helyettesítéséről van szó, amelyből ugyanazon bizonyíték beszerezhető. Ez pedig arra vezet, hogy pótolhatóság esetén a hatóság nem a tanú különösen védetté nyilvánítását, hanem magát a tanúkenti kihallgatását mellőzi.

A tanú különösen védetté nyilvánításának célja, hogy a kihallgatandó személy beazonosíthatatlan és hozzáférhetetlen legyen, kizárva ezáltal a megfélemlítés lehetőségét. Ezért a harmadik konjunktív feltétel az, hogy a tanú *személye, tartózkodási helye, valamint az a körülmény, hogy az ügyész, illetve a nyomozó hatóság tanúként kívánja kihallgatni, a terhelt és a védő előtt nem ismert*. A személy, illetve a tartózkodási hely ismerete a tanú beazonosíthatóságát jelenti, lehetőséget adva a tanú megfenyegetésére, megfélemlítésére. A személy ismerete lehet közvetlen (személyes) vagy közvetett (név, álnév, becenév, vagy gúnynev ismeretén alapuló). A tartózkodási hely alatt nem csupán az állandó vagy ideiglenes lakcím, hanem az átmeneti tartózkodási hely (pl. kórház, büntetés-végrehajtási intézet stb.) is értendő. Abban az esetben, ha a vádlott vagy a védő a különösen védetté nyilvánított tanút a bírósági szakban megnevezi vagy személyét más, kétséget kizáró módon azonosítja, a bíróság a tanú különösen védetté nyilvánítását megszünteti. Ám ha a különösen védetté nyilvánítás többi három feltétele fennáll, lehetőség van – hivatalból vagy indítványra – a később ismertetendő személyi védelem eszközeinek alkalmazására, illetve védelmi programba való felvételre [Be. 305. § (4) bek.].

A negyedik kritérium az, hogy a tanú *személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve*. A „tanú személyének felfedése” azt jelenti, hogy a tanú nyilvánosan szerepel akár a nyomozás, akár a tárgyalás során. A hozzátartozó és a fenyegetés fogalmait nem a Be., hanem a Btk. határozza meg [Btk. 137. § 6) pont;³⁷ 138. §³⁸].

A különösen védetté nyilvánítás feltételei az európai előírásoknak megfelelően kerültek szabályozásra;³⁹ a különösen védett tanú kihallgatására, és vallo-

³⁷ „Hozzátartozó: az egyeneságbeli rokon és ennek házastársa, az örökbe fogadó és a nevelőszülő, az örökbe fogadott és a nevelt gyermek, a testvér, a házastárs, az élettárs és a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa [...]”

³⁸ „E törvény alkalmazásában, eltérő rendelkezés hiányában fenyegetés: súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen.”

³⁹ Az ET ajánlás III. Fejezet 11. pontja szerint az anonimitást csak akkor kellene engedélyezni, ha az illetékes igazságügyi hatóság a felek meghallgatása után azt vélelmezte, hogy: – az érintett személy élete vagy szabadsága komolyan fenyegetett, vagy beépített ügynök esetén, ha munkájának folytatása valóban veszélyben van; és – a bizonyíték fontos, valamint a személy hiteles.

másának felhasználására vonatkozó eredeti – a régi Be.-ben és a Be.-be egyaránt szereplő – szabályozást azonban módosítani kellett, mivel az több ponton olyan rendelkezést tartalmazott, amelyek az Emberi Jogok Európai Egyezménye szerinti „fegyveregyenlőség” elvének nem feleltek meg.

A hatályos törvény szerint a tanút – különösen védetté nyilvánítását követően – a *nyomozási bíró hallgatja ki* a nyomozati és a bírósági szakaszban egyaránt. A kihallgatást csak az ügyész indítványozhatja, a kihallgatás indítványozását azonban a tanú és az érdekében eljáró ügyvéd az ügyésznél kezdeményezheti. A kihallgatás céljából a nyomozási bíró ülést tart [Be. 207. § (2) bek. d) pont, 207. § (3) bek., 210. § (1) bek. e) pont].

A különösen védett tanú kihallgatásánál a nyomozási bírón, a jegyzőkönyvvezetőn és – ha szükséges – a tolmácson kívül csak az ügyész és a tanú érdekében eljáró ügyvéd lehet jelen. A vádlott védőjének a törvény *nem* biztosítja a *jelenléti jogot*. Ily módon a „fegyverek (ügyfelek) egyenlősége” csorbát szenved. Az eredeti szabályozás ugyanakkor szinte semmilyen eszközzel nem kompenzálta a védelemnek a különösen védett tanú kihallgatásából fakadó hátrányos helyzetét. Ezért ki kellett dolgozni – az Európa Tanács ajánlása 10. pontjának⁴⁰ megfelelően – egy olyan ellenőrző mechanizmust, amely alkalmas az igazságszolgáltatás igényei és a védelem jogai közötti valódi egyensúly fenntartására.

A 2002. évi I. törvény módosító rendelkezései megteremtik ezt az egyensúlyt a védelem jogai és a tanúk védelme között. A hatályos eljárási törvény értelmében ugyanis a különösen védett tanú kihallgatása során *a nyomozási bírónak fel kell tárnia, és szükség esetén a nyomozó hatóság közreműködésével vagy más módon ellenőriznie kell a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát, és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hitelt érdemlőségét befolyásolhatják.*⁴¹ Az így szerzett adatokat a kihallgatásról készült jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. A törvény részletes eligazítást ad a különösen védett tanú vallomását tartalmazó jegyzőkönyv elkészítése és felhasználása tekintetében. A jegyzőkönyvben fel kell tüntetni, hogy a nyomozási bíró milyen módon győződött meg a tanú szavahihetőségéről, de oly módon kell azt megtennie, hogy a vallomást tartalmazó jegyzőkönyvi kivonat alapján ne lehessen következtetni a tanú személyére és tartózkodási helyére. A jegyzőkönyv kivonata egyébként csupán a nyomozási bíró és az ügyész nevét, a tanú különösen védetté nyilvánításának tényét és a különösen védetté nyilvánított tanú vallomását tartalmazza, más adatot nem. A jegyzőkönyvi kivonatot az ügyész ré-

⁴⁰ „Amikor az anonimitás garanciáját a tanú elfogadta és/vagy az illetékes hatóság azt ideiglenesen engedélyezte, a büntető eljárásnak biztosítania kellene egy olyan ellenőrző eljárást, amely alkalmas lehet a büntető igazságszolgáltatás igényei és a védelem jogai közötti valódi egyensúly fenntartására. Ezen eljárásnak köszönhetően a védelemnek lehetősége nyílna arra, hogy vitassa a tanú anonimitásának szükségességét, a tanú hitelességét és ismeretei eredetét.”

⁴¹ A nyomozási bírónak tehát nem szabad megelégednie a tanú vallomásának jegyzőkönyvben való rögzítésével, mint ahogyan azt az eredeti szabályozás tartalmazta.

szére át kell adni; annak a vádirat benyújtásáig történő elkülönített, zárt kezeléséről az ügyész gondoskodik. A jegyzőkönyvi kivonatot a vádirat benyújtásáig az ügyészen kívül csupán a nyomozó hatóság ismerheti meg [Be. 213. § (2) bek.]. Magát az eredeti jegyzőkönyvet, illetve a tanú különösen védetté nyilvánításáról szóló határozatot – ha külön ilyen okirat is készült – a nyomozási bíró kezeli zártan, azokat nem lehet kiadni sem az ügyésznek, sem pedig az ítélkező bíróságnak.

Amennyiben az ügyész a különösen védett tanú vallomását a bírósági eljárásban bizonyítékként kívánja felhasználni, a különösen védetté nyilvánított tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyvkivonatot csatolja a vádemelés alapjául szolgáló iratokhoz. Ha ennek az iratnak a csatolására a nyomozás iratainak megismerése (Btk. 193. §) után került sor, erről értesíteni kell a gyanúsítottat és a védőt, valamint lehetőséget kell adni számukra az utóbb csatolt irat megismerésére. A különösen védett tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyvkivonatot a nyomozás irataihoz történő csatolást követően okirati bizonyítékként lehet felhasználni [Be. 219. § (4)–(5) bek.].

A vádiratnak a bírósághoz történő érkezésétől a bíróság kötelessége, hogy a felek számára a tárgyalásra való felkészülést biztosítsa. Ezért a tanács elnöke haladéktalanul megküldi a vádiratot a vádlottnak és védőjének, s a vádirat kézbesítésével egyidejűleg közli velük azt is, ha az ügyész különösen védett tanú vallomását kívánja bizonyítási eszközként felhasználni. A tanács elnökének ezen túlmenően figyelmeztetési kötelezettsége is van *a vádlott és a védő* irányában. Egyrészt figyelmezteti őket arra, hogy *a különösen védett tanú vallomását tartalmazó jegyzőkönyvi kivonatot megtekinthetik, és írásban a különösen védett tanúhoz kérdések feltevését indítványozhatják. A feltett kérdések közvetlenül nem irányulhatnak a különösen védett tanú személyének és tartózkodási helyének felfedezésére.* Ez a szabály azonban nem biztosítja az Európa Tanács ajánlásában foglalt azon védelmi jogosítványt, hogy azonosíthatóak a különösen védett tanút. A 2002. évi novella ezért kiegészítette a szabályozást azzal a rendelkezéssel, hogy a vádirat kézbesítésével egyidejűleg a tanács elnöke arra is figyelmezteti a vádlottat és a védőt, hogy a tanú *különösen védetté nyilvánításának a megszüntetését is indítványozhatják.* Amennyiben az indítványban a védelem megnevezi a tanú nevét, vagy valamely olyan adatot, amiből a tanú személyére, illetve tartózkodási helyére egyértelműen következtetni lehet, a különösen védetté nyilvánítást meg kell szüntetni [Be. 263. § (3) bek.].

A tárgyalás előkészítése szakaszában – mivel a bíróság ekkor bizonyítási eljárást nem folytathat – a tanács elnöke az ügyészt keresi meg a bizonyítékok beszerzése és azok benyújtása iránt. Ha az ügyész különösen védett tanú vallomását kívánja bizonyítékként felhasználni, a tanács elnöke a nyomozási bírótól beszerzi a különösen védett tanú vallomásáról készült jegyzőkönyvet és a különösen védetté nyilvánításról szóló határozatot. Ezeket az okiratokat csak a bíróság tagjai tekinthetik meg, a védelem iratbetekintési joga tehát e tekintetben

korlátozott. A tanú titokban maradását védi az a szabály is, mely szerint ezen okiratokról másolat nem adható [Be. 268. § (2) bek.].

A tárgyalás előkészítésének szakaszában a bíróság a különösen védett tanú vallomásáról készült jegyzőkönyv és a tanút különösen védetté nyilvánító határozat egyidejű visszaküldésével elrendelheti a különösen védett tanú *ismételt kihallgatását*. Ennek oka lehet egyrészt, hogy a vádlott, a védője vagy az ügyész indítványozza a vádirat benyújtása után a különösen védett tanúhoz kérdés feltevését; másrészt a tanács elnöke is juthat arra a következtetésre, hogy vannak olyan kérdések, amelyek a különösen védett tanú vallomásában még tisztázásra szorulnak. A különösen védett tanú kihallgatását ez esetben is a nyomozási bíró fogatosítja, a kihallgatásra a fentebb ismertetett rendelkezések irányadóak a tanú kilétének titokban maradása érdekében. A felteendő kérdéseket a tanács elnöke foglalja össze és adja át a nyomozási bírónak. Az újbóli kihallgatásról készült jegyzőkönyvi kivonatot a korábbi iratokkal együtt kell azután visszaküldenie a nyomozási bírónak az ítéelő bírósághoz. Hasonló szabályozást tartalmaz a törvény arra az esetre is, ha *tárgyaláson* indítványozza a vádlott, a védő, vagy az ügyész – a bizonyítás eredményéhez képest – újabb kérdések feltevését; avagy a bíróság jut arra a következtetésre, hogy a különösen védett tanúhoz további kérdések feltevése szükséges [Be. 268. § (3) bek., 305. § (3) bek., 207. § (3) bek.].

A tanú különösen védetté nyilvánítása esetén speciális eljárásjogi helyzetbe kerül: személye az eljárásban mindvégig titokban marad. Ebből következően *a különösen védett tanú a tárgyalásra nem idézhető, és a tárgyaláson nem hallgatható ki* [Be. 280. § (2) bek., 294. §]. Vallomása felolvasással tehető a tárgyalás anyagává [Be. 296. § (1) bek.], de 2003. július 1-jétől lehetőség van a különösen védett tanú videokonferencia által történő kihallgatására is [Be. 244/C. § (5) bek.]* (lásd alább).

Megállapítható, hogy a különösen védett tanú kihallgatásának hatályos szabályozása a korábbinál nagyobb terhet ró ugyan a nyomozási bíróra, ám a különösen védett tanú intézménye eleve több eljárási alapelvvel – nyilvánosság, közvetlenség, szóbeliség – ellentétes, s ezáltal a védelemhez való jogot is jelentősen érinti. Biztosítani kellett tehát, hogy a védelem jogai a lehető legkisebb mértékben sérüljenek azáltal, hogy az ügyész olyan bizonyítékot kíván felhasználni egy bűnügyben, amelynek megismerésétől a védelem az eljárás igen előrehaladott szakaszáig teljes mértékben el van zárva.

A különösen védett tanú általi bizonyítás tehát megengedett a magyar büntetőeljárásban, hiszen szabadon felhasználható a törvényben meghatározott minden bizonyítási eszköz, így a különösen védett tanú is. A különösen védett tanú és vallomása pedig ugyanolyan bizonyító erővel bírnak, mint más bizonyítási eszköz, illetve bizonyíték [Be. 78. § (1)–(2) bek. alapján]. A magyar eljárási törvény hiányossága ugyanakkor, hogy kifejezetten nem tartalmaz rendelkezést arra nézve, hogy *bűnösséget megállapító ítélet nem alapulhat kizárólagosan*

vagy döntő mértékben a különösen védett tanú által szolgáltatott bizonyítékon.⁴² Figyelemmel kell lenni e tekintetben az Emberi Jogok Európai Egyezményének előírására, miszerint lehetővé kell tenni, hogy a terhelt kérdéseket intézzen vagy intéztessen a terhelő tanúkhöz, kieszközölhesse a mentő tanúk megidőzését, továbbá a mentő tanúkat ugyanolyan feltételek mellett hallgassák ki, mint a terhelő tanúkat [6. cikk 3. d) pont]. Ez a minimumkövetelmény a „fair eljárás” fogalmából eredő „fegyveregyenlőség” elvének egyik fő eleme, s célja a tanúkihallgatás tekintetében a vádlott és a vád közötti egyenrangúság biztosítása. A strasbourgi bíróságnak több büntetőügy kapcsán is alkalma volt kifejtene véleményét a „tisztességes eljárás” e vetülete tekintetében. [Az Egyezmény 6. cikk 3. d) pontjának megsértését megállapították pl. a Bönisch v. Ausztria ügyben (1985.), az Unterpertinger v. Ausztria ügyben (1986.), a Kostovski v. Hollandia ügyben (1989.); a Windisch v. Ausztria ügyben (1990.); a Delta v. Franciaország ügyben (1990.), a Lüdi v. Svájc ügyben (1992.). Az Artner v. Ausztria ügyben (1990.), az Asch v. Ausztria ügyben (1991.), vagy a Doorson v. Hollandia ügyben (1996.) viszont nem állapított meg jogsértést a strasbourgi bíróság.] Az Európa Tanács ajánlása vonatkozó rendelkezésének meghozatalakor is figyelemmel voltak az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatának fejlődésére, s az alapján fogalmazták meg azt a követelményt, miszerint az olyan esetekben, „amikor az anonimitás egy meghatározott személy számára engedélyezésre került, az ítélet nem alapulhat kizárólagosan vagy döntő mértékben e személy által szolgáltatott bizonyítékon.” (ET ajánlás III. Fejezet 13.)

Az anonim tanú vallomását (s bizonyító erejét) a konkrét büntetőügyben feltárt összes többi – közvetlen és közvetett – bizonyítékkal együtt, összefüggésben kell értékelnie a bíróságnak, s a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint fogja megállapítani [Be. 78. § (3) bek. alapján].⁴³

Amennyiben büntetőeljárás kódexünkben a fenti joghézagot pótolják, a törvényi rendelkezések megtartása mellett elkerülhető lesz az olyan büntetőügyekben, ahol „titkos” tanú vallomását is felhasználják, hogy a védelem a strasbourgi bírósághoz forduljon azon az alapon, hogy a magyar bíróság megsértette az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikk 3. d) pontját.

⁴² Alacsonyabb szintű jogi norma, a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet azonban kimondja azt, hogy amennyiben a nyomozó szerv előterjesztése alapján az ügyész indítványt tesz a tanúként kihallgatandó személy különösen védetté nyilvánítására, akkor sem mellőzhető az egyéb bizonyítási eszközök megszerzése, melynek során különös figyelmet kell fordítani arra, hogy az ne sértse vagy veszélyeztesse a tanú vagy hozzátartozója törvényes érdekeit [27. § (2) bek.].

⁴³ A Be. 78. § (3) bek-e alapján. Magyarországon egy 1998-ban indult büntetőper volt az első, amelyben különösen védett tanú vallomását is figyelembe véve hozott a bíróság bűnösséget megállapító ítéletet. A három anonim tanú vallomása mellett a terheltek egymásra nézve tett terhelő vallomása, és tárgyi bizonyítékok is alátámasztották a vádlottak bűnösségét aljas indokból elkövetett emberölés, kifosztás és löfgyeppel visszaélés büntetében.

A tanúvédelemnek az Európa Tanács ajánlása által (II. Fejezet 6. pont, III. Fejezet 9. pont első francia bekezdés, IV. Fejezet 27. pont), illetőleg a vonatkozó uniós állásfoglalásokban (1995. évi állásfoglalás A.8. pont, B. rész; 1996. évi állásfoglalás B. rész), és a sértett büntetőeljárás helyzetéről szóló kerethatározatban (11. cikk) is szorgalmazott eszköze, az *audiovizuális eszközök segítségével történő kihallgatás* új intézmény büntetőeljárás rendszerünkben. Szabályait részint a büntetőeljárás kódex, részint a tárgyalás zártcélú távközlő hálózat útján történő megtartásáról szóló 22/2003. (VI. 25.) IM rendelet tartalmazza.

A büntetőeljárás törvénybe a 2002. évi I. törvény iktatta be⁴⁴ a videotechnika alkalmazását: „zártcélú távközlő hálózat” megnevezéssel.⁴⁵ A *zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatás* lényege, hogy „a tárgyalás helyszíne és a kihallgatott személy tartózkodási helye között az összeköttetés közvetlenségét a mozgóképet és a hangot egyidejűleg továbbító készülék biztosítja” [Be. 244/A. § (1) bek.].

A zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatás intézményének a büntetőeljárás kódexbe történő bevezetését a tanúvédelem, az áldozatvédelem, valamint az eljárás biztonságos és gyors lefolytatása indokolta; ugyanakkor annak a nemzetközi jogsegélykérelmek teljesítésében is szerepe lehet. (Ez utóbbi kérdést lásd alább.)

A zártcélú távközlő hálózat útján tárgyalás tartására a büntetőeljárás törvény szerint a *tanúnak*, illetve *kivételes esetben a vádlottnak* a kihallgatása okán kerülhet sor. Ezt a tanács elnöke hivatalból, vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a tanú, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, a kiskorú tanú gondozója vagy törvényes képviselője indítványára rendelheti el, indokolt végzéssel. A végzést legalább 5 nappal a tárgyalás határnapja előtt közölni kell az indítványozókkal [Be. 244/A. § (1), (3), (4) bek.].

Az audiovizuális eszközzel történő kihallgatásra – többek között – sor kerülhet az „egyszerűen” védett tanú és a „különösen” védett tanú esetén, továbbá a védelmi programban részt vevő tanú és a hatósággal együttműködő bűnelkövetők tekintetében [Be. 244/A. § (2) bek. d) pont].

A zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatásnak kétféle helyszíne lehet: a bírósági tárgyalóterem vagy a fogvatartást végrehajtó intézet elkülönített helyisége.⁴⁶ Az elkülönített helyiségben – a kihallgatandó személyen és a zártcélú távközlő hálózat működését biztosító személyzetten kívül – kizárólag a tanú érdekében eljáró ügyvéd, (kiskorú tanú esetén törvényes képviselője vagy gondozója), továbbá – szükség esetén – a szakértő, a tolmács lehet jelen. A törvény *biztosítja a védelemhez való jogot* egyrészt azáltal, hogy tanúkihallga-

⁴⁴ A Be. 604. § (1) bek. k) pontja alapján.

⁴⁵ A „zártcélú távközlő hálózat” fogalmát az elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvény és az 50/1998. (III. 27.) Korm. rendelet határozza meg.

⁴⁶ „A fogva tartást végrehajtó szerv által biztosított elkülönített helyiségből csak az ott fogva lévő tanú vagy terhelt kihallgatása közvetíthető.” 22/2003. (VI. 25.) IM rendelet 3. § (1) bek.

tás esetén a védő a tárgyalóteremben kísérheti végig a tanú vallomástételét. A vádlott zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatása esetén pedig a védő eldöntheti, hogy a tárgyalás helyszínén vagy az elkülönített helyiségben jelenik meg. Ha a védő kizárólag a tárgyalás helyszínén tartózkodik, a vádlottal való korlátozás nélküli érintkezés lehetővé tétele érdekében az elkülönített helyiség és a tárgyalás helyszíne között telefonkapcsolatot kell biztosítani [Be. 244/B. §, 244/C. § (2) bek.]. Másrészt az elkülönített helyiségben is jelen kell lennie egy bírónak (bírószárműtitkárnak), akinek feladata az ott jelenlévők személyazonosságának megállapítása mellett az is, hogy az illetéktelen személyeket a helyiségből kiszűrje, és a kihallgatott tanú (vádlott) eljárási jogainak gyakorlását lehetővé tegye. A védelemhez való jog továbbá a *tárgyalási alapelvek betartása* által közvetve is érvényesül.

Az eljárási törvény a videokonferencia segítségével tartott tárgyalás esetén is biztosítja a szóbeliség, a közvetlenség és a nyilvánosság elveit. A szóbeliség elve azáltal érvényesül, hogy az egyidejű kép- és hangösszeköttetéssel közvetlen kapcsolat létesül a kihallgatott személy és a bíróság között. Hasonló módon válhatnak szót egymással az ügyfelek is. A videokapcsolat által a bíróság közvetlenül észlelheti a személyi bizonyítékokat; ha pedig a bírói szemle során okirat felmutatása szükséges, a dokumentum képét továbbító kamera is alkalmazható [22/2003. (VI. 25.) IM rendelet 4. § (5) bek.], tehát a közvetlenség alapelve a két helyszínen tartott tárgyalás esetén is garantált. Az eljárási törvény ugyanakkor csupán az elkülönített helyiségben tartózkodók személyi körét határozza meg, a tárgyalóterembe más is beléphet, így a tárgyalás nyilvános marad.

Mind a kihallgatás helyszínén tartózkodók, mind pedig a tárgyaláson jelenlévők számára – esetleg több kamera segítségével is – garantálni kell, hogy az eljárást figyelemmel kísérhessék, s jogaikat gyakorolhassák.⁴⁷ Ez alól a törvény egy kivételt állapít meg: a 14. életévét be nem töltött tanúhoz kizárólag a tanács

⁴⁷ A kihallgatáshoz elkülönített helyiségben a képet és hangot egyidejűleg felvevő berendezést (kamerát) úgy kell elhelyezni, hogy a felvételen egyidejűleg látható legyen az ott tartózkodó valamennyi személy. A kamerát mozgatni, látószögét változtatni a kihallgatás során nem szabad. A felvétel során folyamatosan fel kell tüntetni a közvetítés pontos idejét. Az elkülönített helyiségben további kamera helyezhető el, amit a tárgyalóteremből a tanács elnöke közvetlenül vagy közvetve irányíthat, ez biztosítja a kihallgatott személy, illetve a tárgyaláson felszólalók közvetlen figyelemmel kísérését. Az elkülönített helyiségben önálló mikrofont kell biztosítani a kihallgatott terhelt, védője, illetőleg a tanú és a tanú érdekében eljáró ügyvéd részére, valamint egy további külön mikrofont a helyiségben tartózkodó személyek számára. Egy önálló közvetítő készülék elhelyezése pedig biztosítja, hogy a tanú (terhelt) követhesse a tárgyalás menetét. A tárgyalás helyszínén a kamerát is úgy kell elhelyezni, hogy egyidejűleg látható legyen a tárgyalás színhelyén tartózkodó valamennyi résztvevő; a kamerát itt sem szabad mozgatni, látószögét változtatni, s folyamatosan fel kell tüntetni a közvetítés pontos idejét. A tárgyalás helyszínén önálló mikrofont kell biztosítani a tanács elnöke, az ügyész, a terhelt és védője részére, valamint egy további külön mikrofont a tárgyalás helyszínén tartózkodó résztvevők számára. Továbbá egy önálló közvetítő készülék elhelyezése biztosítja, hogy a tanács elnöke, valamint az eljárás résztvevői követhessék a kihallgatáshoz elkülönített helyiségben történeteket [22/2003. (VI. 25.) IM rendelet 3–4. §].

elnöke intézhet közvetlenül kérdéseket, a résztvevők csupán kérdések feltevését indítványozhatják. A gyermek tanú – a szembesítés esetét kivéve – kizárólag a tanács elnökét láthatja és hallhatja a közvetítő készüléken keresztül. Ezáltal a tanúra ránehezedő pszichés megterhelés csökkenthető (Be. 244/C. §).

Az eljárási szabályok megtartásának, és a video-összeköttetés meglétének ellenőrzése érdekében az eseményeket mindkét helyszínen jegyzőkönyvben és egyidejű kép- és hangfelvétellel kell rögzíteni. A büntetőeljárás résztvevői indítványozhatják a kép- és hangfelvétel lejátszását, amire sor kerülhet a tárgyaláson, vagy azon kívül. Ez utóbbi esetben a bíróságon olyan helyiséget biztosítanak a felvétel megtekintésére, amely megakadályozza, hogy a felvételt illetéktelen személyek megismerhessék, megváltoztassák, megsemmisítsék, vagy lemásolhassák (Be. 244/ D. §).

A tanú védelme érdekében elrendelhető a videokonferencia olyan módja is, amikor a tanú *személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságait* (például arcvonásait, hangját) *technikai úton „eltorzítják”*. Ilyen esetben az eljárás résztvevői a kép- és hangfelvételnek is csak a torzított változatát ismerhetik meg [Be. 244/C. § (5) bek.].

Az itt ismertetett szabályok értelemszerű eltérésekkel alkalmazhatóak a nyomozási bíró eljárásában is. A nyomozási bíró által tartott ülésen is lehetőség van a tanú (kivételes esetben a gyanúsított) videokonferencia segítségével történő kihallgatására, akár a személyazonosság megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságok technikai úton történő torzításával is. Sőt – amint arra fentebb utalás történt – *a különösen védett tanút is kihallgathatja* a nyomozási bíró az audiovizuális eszközök segítségével. Amennyiben a felvétel anonim tanú, avagy zárt adatkezeléssel védett tanú kihallgatásáról készült, a zárt kezelésre vonatkozó rendelkezéseket az ilyen felvételekre is alkalmazni kell; a felvételt meghallgatni, megtekinteni, illetve arról másolatot készíteni nem lehet [Be. 207. § (5) bek., 213. § (4) bek.; 22/2003. (VI. 25.) IM rendelet 8. § (1) bek., 9. § (3) bek., 10. § 3) bek.].

Látható tehát, hogy büntetőeljárás törvényünk – más európai országok szabályozásához hasonlóan – egész „arszenálját” vonultatja fel a tanúvédelem eljárásjogi eszközeinek. Természetesen azt, hogy azok közül mikor melyik kerüljön alkalmazásra, a konkrét büntetőügy összes körülményei és a hatóság mérlegelése határozzák meg.

A „hagyományos” büntető eljárásjogi lehetőségek mellett szólni kell a bűnügyi együttműködésnek a tanúvédelemmel összefüggő formáiról is. Ezeknek a jogforrásoknak a tanúvédelem rendszerében történő elhelyezése egyébként nem egyszerű, mivel a büntetőeljárásban biztosított tanúvédelem szempontjából csak az igazságügyi együttműködés keretén belüli egyes jogsegélyformák bírnak jelentőséggel. A bűnüldöző szervek – igazságügyi jogsegély keretein kívül eső – együttműködése a fizikai védelem tekintetében jöhet figyelembe.

3.2.2. A bűnügyi együttműködés keretében biztosított tanúvédelmi eszközök

A Magyar Köztársaság által kötött két- és többoldalú nemzetközi szerződéseken, és az Európa Tanács kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezményén⁴⁸ kívül a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény, a bűnüldöző szervek nemzetközi együttműködéséről szóló 2002. évi LIV. törvény alkotja Magyarországon a bűnügyi együttműködésre vonatkozó rendelkezések forrásrendszerét. Az Európai Unióhoz való csatlakozásuktól kezdve pedig alkalmazandó az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2003. évi CXXX. törvény,⁴⁹ illetve az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló 2000. május 29-i egyezmény.⁵⁰

A felsorolt normák közül az Európai Unió Eljárási Jogsegélyegyezménye (10. és 11. cikk), illetve – vonatkozó rendelkezéseit szinte azonos módon átvéve – az Európa Tanács Egyezményének Második Kiegészítő Jegyzőkönyve⁵¹ (9. cikk) tartalmaz a tanúvédelemmel összefüggő rendelkezéseket: a videokonferencia és a telefonkonferencia általi kihallgatás lehetőségét. Az ilyen kihallgatásnak nagy jelentősége lehet például olyan esetekben, amikor a kihallgatni kívánt személy külföldön előzetes letartóztatásban van, vagy szabadságelvonással járó büntetést vagy intézkedést tölt. E két intézmény alkalmazásának elfogadhatóságáról egyébként sokáig komoly viták folytak Európában. Felvetődött például az ún. „dél-afrikai modell” bevezetésének lehetősége is, amely alapján nincs szükség arra, hogy a megkereső államnak a külföldi állam területén működő nagykövetségén (konzulátusán) foganatosított tanúkihallgatáson a megkeresett állam illetékes igazságügyi hatóságának képviselője részt vegyen.⁵² A modell alkalmazását végül elvetették, s arra a többségi álláspontra helyezkedtek, hogy a video- és a telefonkonferencia útján történő kihallgatás minden körülmények között a megkeresett állam kompetens igazságügyi hatósága képviselőjének jelenlétében folytatható csak le. A *videokonferencia útján történő kihallgatás* teremti meg annak lehetőségét, hogy amennyiben az egyik tagállam területén tartózkodó személyt egy másik tagállam igazságügyi hatósága által *tanúként* vagy *szakértőként* kell kihallgatni, ez utóbbi tagállami hatóság megkereséssel élhet annak érdekében, hogy a személy kihallgatására videokonferencia útján kerüljön sor, amennyiben az illető személynek a megkereső tagállamban való megjelenése nem célszerű és nem lehetséges. [EU-Egyezmény 10. cikk (1)

⁴⁸ Kelt Strasbourgban, 1959. április 20-án, Magyarországon kihirdetve az 1994. évi XIX. törvénnyel.

⁴⁹ A törvény rendelkezéseinek többsége a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető 2004. évi XXX. törvény hatálybalépése napján, azaz 2004. május 1-jén lépett hatályba.

⁵⁰ OJ C 197. 2000. július 12.

⁵¹ Aláírásáról rendelkezik a 2352/2002. (XI. 28.) Korm. határozat.

⁵² E modell alapját a dél-afrikai büntetőeljárás kódex 1996-os módosítása képezte. Vö. M. NYITRAI PÉTER: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély Európában*. Bp. 2002. 234. p.

bek.] A megkeresett állam csak abban az esetben köteles teljesíteni a tanú videokonferencia útján történő kihallgatására irányuló jogsegélykérelmet, ha annak igénybevétele nem ellentétes jogrendjének alapelveivel és rendelkezik a kihallgatás ilyen módjához szükséges technikai feltételekkel. Amennyiben a tagállam nem rendelkezik ezekkel a feltételekkel, a megkereső tagállam azokat – külön megegyezés alapján – a rendelkezésére bocsáthatja. Az EU-Egyezmény (illetve az ET Egyezmény) részletes szabályozását adja a videokonferencia általi kihallgatásnak: megjelöli a megkeresés tartalmi kellékeit, a megkeresett tagállam illetékes igazságügyi hatósága kihallgatáson jelenlevő képviselőjének feladatait; a kihallgatás garanciális szabályait (tolmács, igénybe vétele, két jegyzőkönyv készítése), a költségek viselésének módját. Az EU-Egyezmény értelmében, ha a tagállamok célszerűnek találják, a videokonferencia útján történő kihallgatás szabályait megfelelő eltérésekkel a külföldön tartózkodó *terhelt* esetén is alkalmazhatják. Ebben az esetben azonban figyelemmel kell lenni saját nemzeti jogaira, a vonatkozó nemzetközi egyezményekre, ideértve az Emberi Jogok Európai Egyezményét is. Fontos hangsúlyozni, hogy a videokonferencia segítségével történő kihallgatásra csak a terhelt beleegyezése esetén kerülhet sor.

A *telefonkonferencia* útján történő kihallgatás szabályai több tekintetben megegyeznek a videokonferencia útján történő kihallgatás szabályaival, de eltérő a kihallgatandó személyek köre: ily módon csak *tanút* és *szakértőt* lehet kihallgatni, s őket is csak abban az esetben, ha abba *beleegyeztek*. Ezért a kihallgatandó személy beleegyezésére való utalást tartalmaznia kell a megkeresésnek is. A telefonkonferencia általi kihallgatás gyakorlati feltételeiről az egyes esetekben a tagállamok állapodnak meg.

Tanúvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket tartalmaz az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2003. évi CXXX. törvény is. III. fejezete a tagállamok igazságügyi hatóságai között közvetlen együttműködést tesz lehetővé az ott felsorolt az eljárési jogsegélyformák tekintetében. Ezek közül kettő kapcsolódik a tanúvédelem intézményéhez: a zártcélú távközlő hálózat útján és a távbeszélő készülék útján történő kihallgatás.

A törvény szerint *zártcélú távközlő hálózat útján* (Tv. 53. §) a tanút, vagy – erre vonatkozó kifejezett írásbeli hozzájárulása alapján – a terheltet lehet *kihallgatni*, illetőleg a szakértőt lehet meghallgatni. Büntetőeljárás törvényünk szerint zártcélú távközlő hálózat útján [Be. 244/A. § (1) bek.] szakértő meghallgatására ugyan nincs lehetőség, a tagállam igazságügyi hatóságának ilyen irányú kérelme mégis teljesíthető. A tagállami igazságügyi hatóság ilyen irányú megkeresése ugyanis nem ellentétes a magyar jogrendszer alapelveivel; továbbá a videokonferencia során elsősorban is a megkereső tagállam jogát kell alkalmazni, ezért a szakértő ilyen módon való meghallgatására irányuló megkeresés esetén nincs jogi akadály annak, hogy a magyar bíróság, mint megkeresett fél, ilyen eljárési jogsegélyt nyújtson (Tv. 43. §).

A videokonferencia segítségével történő kihallgatásra vonatkozó megkeresés érkezik a tagállami igazságügyi hatóságtól, amit csak a bíróság teljesíthet – összhangban a Be. 244/A. § (1) bekezdésével; illetőleg a magyar bíróság is megkeresheti közvetlenül a tagállami igazságügyi hatóságot a tanú ilyen módon való kihallgatása végett, amennyiben a Magyarország területén az érintett személy megjelenése nem lehetséges.

A *kihallgatás* törvényben szabályozott másik formája *távbeszélő készülék útján* történik (54. §), melynek lefolytatására a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatás szabályait kell alkalmazni, eltérésekkel. Az egyik eltérés az, hogy telefonkonferencia segítségével csak tanú vagy szakértőt lehet ki-, illetve meghallgatni, s feltétel mindkét esetben a kihallgatandó személy erre vonatkozó kifejezett írásbeli hozzájárulása. Különbség mutatkozik abban is, hogy a telefonkonferencia lebonyolítása iránti megkeresést az ügyész is teljesítheti, nemcsak a bíróság. Hasonlít ugyanakkor a videokonferenciához a telefonkonferencia abban, hogy az erre irányuló jogsegély teljesítése sem tagadható meg arra hivatkozással, hogy a magyar büntetőeljárás törvény nem teszi lehetővé e jogintézmény alkalmazását. Egyébként az Európai Unió tagállamaival való bűnügyi jogsegély-forgalomban, ahol a 2003. évi CXXX. törvény eltérően nem rendelkezik, ott a büntetőeljárásról és a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló törvényt kell megfelelően alkalmazni a jövőben.

A 2003. évi „európai” bűnügyi együttműködésről szóló törvény tanúvédelemmel összefüggő rendelkezései, láthatóan, megismétlik az Európai Unió Tanácsának 2000. május 29-i Egyezmény 10. és 11. cikkeit, (amely rendelkezéseket egyébként a külföldön lakó sértettek kihallgatása esetén is alkalmazni kell a sértettek eljárásjogi helyzetéről szóló Kerethatározat 11. cikke szerint.) A hazai szabályozás ezáltal teljes mértékben megfelel a video- és telefonkonferencia „európai” előírásainak.

A bűnüldöző szervek nemzetközi együttműködéséről szóló 2002. évi LIV. törvényről a tanúvédelem fizikai eszközei kapcsán lesz szó, tekintettel arra, hogy ez a jogszabály a magyar bűnüldöző szerveknek csupán a büntetőeljárás keretein kívül biztosít közvetlen együttműködést a külföldi hatóságokkal – a felderítés hatékonyságának növelése érdekében – a bűnmegelőzés és a bűnüldözés során, amennyiben nemzetközi szerződés tartalmazza az együttműködés formáit.

A továbbiakban a tanúk és az igazságszolgáltatással együttműködő más személyek védelmére vonatkozó nem jogi jellegű eszközök áttekintése történik.

4. A tanúvédelem nem jogi eszközei

A büntető eljárásjog területén biztosított védelem nem minden esetben elegendő a megfenyegetett helyzetben levő tanúk, együttműködő elkövetők, illetve

hozzátartozóik védelmének biztosítására; szükségesnek mutatkozhat a tényleges fizikai védelem, amely rendészeti-igazgatási eszközökkel lehet elérni.

A tanúk fizikai védelmének két szintje alakult ki Magyarországon: a személyi védelem és a programszerű védelem.

4.1. A személyi védelem

Magyarországon a személyi védelem gondolata a tanúvédelem szabályozásának „második” lépcsőjében, az 1998. évi LXXXVIII. törvényben fogalmazódott meg elsőként. Ez a novella iktatta be az 1973. évi I. törvénybe „A büntetőeljárásban részt vevők személyi védelme” címmel azt a rendelkezést, amely szerint különösen indokolt esetben a hatóság kezdeményezheti, hogy a terhelt, a védő, a sértett, az egyéb érdekelt, a sértett és az egyéb érdekelt képviselője, továbbá a tanú, a szakértő, a szaktanácsadó, a tolmács, a hatósági tanú, illetve ezek valamelyikére tekintettel más személy a külön jogszabályban meghatározott védelemben részesüljön (rég. Be. 120/A. §).⁵³

A (rég. és az új) eljárási kódex utal arra, hogy a személyi védelem kérdéseit külön jogszabály tartalmazza. A személyi védelem részletes szabályait a *büntetőeljárásban résztvevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól* szóló 34/1999. (II. 26.) kormányrendeletben (a továbbiakban: Rendelet, R.) dolgozták ki, melynek szabályai azonban azóta többször is módosultak.⁵⁴

A személyi védelem mibenlétének megértéséhez szükséges a büntetőeljárás törvény szerinti tanúvédelmi rendszer és a Rendelet szerinti személyi védelmi rendszer közti különbségről szólni. Először is a két rendszer személyi hatálya különbözik egymástól. A büntetőeljárási kódex szerinti tanúvédelmi eszközök csak a perjogi értelemben vett tanú esetén vehetők igénybe. Ezzel szemben a személyi védelem intézkedései a tanún kívül a *büntetőeljárásban résztvevő valamennyi személy* (terhelt, védő, sértett, egyéb érdekelt, a sértett és az egyéb érdekelt képviselői, szakértő, szaktanácsadó, tolmács, hatósági tanú), továbbá a *hatóság tagja* (nyomozó hatóság nyomozó szervének tagja, ügyész,

⁵³ A hatályos eljárási törvény 98. § (1) bek.-e hasonló megfogalmazást ad, azzal hogy pontosítja: az eljárást folytató bíróság tanácsának elnöke, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság kezdeményezheti a külön törvény szerinti védelem nyújtását. További szabályokról is szól a Be.: a kérelmet az eljárást folytató hatóságnál lehet előterjeszteni, a szóbeli kérelmet jegyzőkönyvbe kell foglalni. A bíróság, az ügyészség, a nyomozó hatóság és a büntetés-végrehajtási intézet állományába tartozó személy, illetve reájuk tekintettel más személy személyi védelmét a bíróság elnöke, az ügyészség, illetőleg a nyomozó hatóság vezetője és a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka kezdeményezheti. A személyi védelemre vonatkozó iratokat a büntetőügy iratai között kell kezelni. Az iratokat a kérelem és a kezdeményezés tárgyában hozott döntés kivételével zártan kell kezelni [Be. 98. § (2)–(4) bek.].

⁵⁴ A Rendeletet az 1973. évi I. törvény 403/A. §-ában, illetve a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 100. § (1) bek. i) pontjában kapott felhatalmazás alapján alkották meg; majd a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény hatálybalépésével aktualizálták rendelkezéseit. Legutóbb pedig a 28/2002. (II. 27.) Korm. rendelet módosította a jogszabályt.

bíró, bíróságnál, ügyészségnél szolgálatot teljesítő igazságügyi, illetve ügyészségi alkalmazott, büntetés-végrehajtási szervezet tagjai, akinek tevékenysége – a közhatalmi funkció gyakorlása körében – a szerv rendeltetésszerű működéséhez tartozik), illetőleg *a felsoroltak valamelyikére tekintettel más személy*⁵⁵ esetében is alkalmazhatók [Be. 98. § (1), (3) bek.; R. 1. § 1–2. pont, 2. § (1) bek.].⁵⁶ Másodsorban eltérés mutatkozik a védelmi rendszerek között jogi hatáskukat tekintve is. Az eljárási törvény szerinti eszközök alkalmazása a büntetőeljárás keretében, a tanúkra vonatkozó általános előírásokhoz képest jelent különös szabályozást; a személyi védelem szerinti eszközrendszer viszont kívül marad az eljárási jog keretein, annak hatályát nem érinti.⁵⁷

A Rendelet biztosítja tehát mind a büntetőeljárás résztvevőinek, mind pedig az eljárást folytató hatóság tagjának személyi védelmét. Ehelyütt csupán az előbbi személyi körrel kapcsolatos szabályokat ismertetem.

A személyi védelem elrendelésének általános feltétele, hogy a védendő személy *fenyegetett helyzetben* legyen, azaz a személyi védelme indokoltnak tűnik.⁵⁸ Személyi védelem elrendelhető a büntetőeljárás tartama alatt, illetőleg annak befejezése után is [R. 2. § (2) bek.].

A büntetőeljárásban résztvevő személyi védelme a *büntetőeljárás tartama alatt* különösen akkor rendelhető el, ha a büntetőeljárásban való részvétele miatt, illetve a büntetőeljárási jogai érvényesítésének, kötelezettségei teljesítésének akadályozása, illetve megghiúsítása végett ellene személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó bűncselekményt követtek el, vagy valószínűsíthető, hogy ellene ilyen bűncselekményt követnek el. A *büntetőeljárás befejezése után* pedig a személyi védelem akkor rendelhető el, ha az ellene elkövetett személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó bűncselekmény vagy a fenyegetett helyzete a büntetőeljárásban való részvételével hozható összefüggésbe [R. 7. § (1)–(2) bek.]. A Rendelet tartalmazza a büntetőeljárásban résztvevő személyére tekintettel más személy személyi védelmének elrendelésekor irányadó

⁵⁵ A „felsoroltak valamelyikére tekintettel más személy” meghatározás hasonló jellegű, mint az Európa Tanácsnak a tanúk megfélemlítése és a védelemhez való jogról szóló ajánlása, illetve az EU 1995-ös állásfoglalása (A.4. pont) szerinti „közel álló személy” fogalom. Nemcsak a hozzátartozói, hanem például a munkatársi, másfajta függőségi, baráti, bizalmi kapcsolatot is érthetjük az alatt.

⁵⁶ Sem a Be., sem a Rendelet nem tartalmazza a felsorolásban, de SOÓS LÁSZLÓ szerint a védett személyek körébe kell vonni a Be. 114/A. § (6) bek-e folytán a pártfogót is. (In: *Büntetőeljárási jog. Kommentár a gyakorlat számára* I. Bp. 2003. 369. p.).

⁵⁷ SOÓS LÁSZLÓ: i. m. 369–370. p.

⁵⁸ A Rendelet szerint: „fenyegetett helyzetben lévő személy: az a személy, akinek – a büntetőeljárásban való részvétele, illetve a büntetőeljárás során jogai érvényesítésének, kötelezettségei teljesítésének akadályozása, illetve megghiúsítása végett elkövetett vagy kilátásba helyezett személy elleni erőszakos avagy közveszélyt okozó bűncselekmény miatt – a személyi védelme indokoltnak látszik, valamint – a rendeletben meghatározott esetekben – a büntetőeljárás résztvevőjére, valamint a hatóság tagjára tekintettel az a személy is, akivel szemben ilyen bűncselekményt követtek el, illetve valószínűsíthető, hogy ilyen bűncselekményt követnek el és védelme ugyancsak indokoltnak látszik; [...]” [R. 1. § 5. pont].

feltételeket is (R. 8. §), melyek lényegében megegyeznek a R. 7. §-ában írtakkal.

A Rendelet szerint a személyi védelem elrendelését – az érintett személy kérelmére vagy hivatalból – a büntetőeljárás tartama alatt, illetve azt követően az a hatóság kezdeményezheti, amely előtt a büntetőeljárás folyik vagy folyt⁵⁹. A személyi védelem elrendeléséről a büntetőeljárás tartama alatt, illetve azt követően azon szerv vezetője határoz, amelynek nyomozó szerve előtt a nyomozás folyik, vagy folyt. A személyi védelem elrendelésére irányuló eljárásban a fenyegetett helyzetben lévő személy személyesen vesz részt. A személyi védelmet az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény szerint határozattal kell elrendelni (és megszüntetni) [R. 4., 5., 6.; 9. §]. A személyi védelmet általában a rendőrség; egyes esetekben a határőrség, a vám- és pénzügyőrség, a honvédség, illetőleg a büntetés-végrehajtási szervezet megfelelő szerve látja el (R. 11. §).

A személyi védelem funkciója, hogy az érintett személy élete, testi épsége, személyes szabadsága elleni jogellenes cselekményt megelőzze, megakadályozza, vagy megszakítsa. Ennek érdekében a Rendelet meghatározza a *védelem módozatait*, amelyek *objektumvédelmi és személybiztosítási jellegűek* lehetnek. Az előbbibe tartozik az érintett személy magánlakásának vagy egyéb tartózkodási helyének védelme; valamint közlekedési útvonalának, illetve a büntetőeljárás és más hatósági cselekményeken való biztonságos részvételének biztosítása. A személyi védelem pedig pl. rendszeres járőrszolgálattal, technikai eszközzel, folyamatos hírósszeköttetés megteremtésével, védőruházat biztosításával, őrszemélyzettel, illetve – ha a személyi védelem más módja eredményre nem vezet – őrszemélyzettel biztosított, a személyi védelem elrendelésére vagy ellátására jogosult rendvédelmi szerv kezelésében lévő helyen látható el. A védelem módját mindig a veszélyhelyzet foka határozza meg; s módozatok közül egyidejűleg több is alkalmazható [R.12. §, 13. § (1) bek.].

Az érintett személy jogainak védelmét számos rendelkezés garantálja. Mint-hogy a személyi védelem – a mellett, hogy a védendő személy biztonságát szolgálja – a személyi szabadság, illetve a mozgásszabadság korlátozásával is jár, ezért elrendeléséhez a *fenyegetett helyzetben lévő személy hozzájárulása* szükséges. Az érintett *javaslatot tehet* a személyi védelem módjára. A közvetlen és másként el nem hárítható veszély esetét kivéve viszont *nem alkalmazható* a védelem olyan módja, *amely ellen az érintett tiltakozik*. A személyi védelmet ellátó az érintettet köteles *tájékoztatni* a tett, illetve tervezett intézkedésekről [R. 6. § (4) bek., 13. (2) bek., 15. § (1)–(2) bek.].

⁵⁹ Amennyiben az érintett személy büntetés-végrehajtási intézetben vagy katonai fogdában fogva van, a személyi védelem elrendelését a büntetés-végrehajtási intézet vagy katonai fogda parancsnoka, az ügyész, illetve a büntetés-végrehajtási bíró, illetve a javítóintézetben fogvatartott érintett esetében a javítóintézet igazgatója is kezdeményezheti [R. 4. § (2) bek.].

A személyi védelem azonban csak akkor vezethet eredményre, ha a védett személy együttműködik a védelmet ellátó szervvel. Ez pedig magára az érintettre is ró kötelezettségeket. Így a Rendelet lehetővé teszi, hogy *a személyi védelmet ellátó* az érintett biztonságának megóvása érdekében annak részére *ajánlásokat tegyen*, melyekben javasolhatja az érintett életmódjának (különösen közlekedési útvonalainak, belföldi és külföldi utazásainak, egyéb magánprogramjainak) megváltoztatását. Ezzel összefüggésben az érintettet és a védelmet ellátó szervet is tájékoztatási kötelezettség terheli. Az ajánlás figyelmen kívül hagyása vagy az ajánlásban foglaltaktól való eltérés következménye lehet a személyi védelem megszüntetése.

A személyi védelmet ellátó szervnek *folymatosan értékelnie* kell a védett személy *fenyegetettségének szintjét*, s eredményeként javaslatot tesz a személyi védelem fenntartására vagy megszüntetésére. Emellett a személyi védelem *fenntartásának indokoltságát* az azt elrendelő szerv az elrendeléstől számított 6 hónap elteltével *felülvizsgálja* [R. 17. § (2)–(3) bek.].

A személyi védelmet az azt elrendelő szerv *szünteti(het)i meg*. A személyi védelmet haladéktalanul meg kell szüntetni, ha az elrendelés feltételei már nem állnak fenn, vagy az érintett arról írásban lemond. Megszüntethető az intézkedés, ha a kezdeményező ezt javasolja; a védelemben részesült személy bűncselekményt követ el, vagy a rendeletben írt kötelezettségeit nem teljesíti (a kövendő magatartásokra vonatkozó ajánlásoktól eltért, tájékoztatási kötelezettségét nem teljesíti), avagy ha az eljárásjogi kötelezettségeit nem teljesíti (például a tanú nem tesz vallomást vagy a korábbi vallomását visszavonja) (R. 17–18. §).

A legsúlyosabb veszélyben, fenyegetettségben levő tanúk, sértettek, és az igazságszolgáltatással együttműködő elkövetők, valamint a felsoroltakkal közeli kapcsolatban álló személyek tekintetében a „hagyományos” vagy/és a személyi védelem eszközei elégtelennek bizonyulhatnak, ezért az államnak fokozottabb védelmet kell nyújtania. Ezt Magyarországon – sok más európai állam szabályozásához hasonlóan – programszerű védelem keretében biztosítják.

4.2. A programszerű védelem

Már az eljárásban résztvevők személyi védelmét biztosító 34/1999 (II. 26) Korm. rendelet megszületésekor nyilvánvaló volt, hogy az csak az első lépés a fizikai védelem szempontjából, s további jogszabályalkotásra lesz szükség annak érdekében, hogy a szervezett bűnözés elleni küzdelemben sikereket érhesenek el.⁶⁰ A vallomást tenni szándékozó tanúk, a tettüket megbánó, s a hatósággal együttműködni kész bűnelkövetők, valamint a szervezetbe beépült fedett

⁶⁰ A Rendelet előterjesztői így fogalmaztak a javaslatához fűzött kommentárban: „az érintettek személyi védelmének eljárási szabályait rögzítő, jelenleg hatályos norma egy többlépcsős szabályozási folyamat első fokának tekinthető, s jószerint a tanúvédelem legalapvetőbb problémáinak megoldására keresett választ”. Vö. 2001. évi LXXXV. törvény Általános indokolás A) pont.

nyomozók, bizalmi személyek védelméhez a hagyományos védelmi formák nem kellően hatékonyak: adott esetben csak az áttelepítés, avagy a személyazonosság-csere lehet megoldás a bosszúval szemben.

A legnagyobb veszélynek kitett „együttműködők” számára különleges biztonságot nyújtó, ún. programszerű védelem megalkotásának jogi alapját az ún. áldozatvédelmi kormányhatározat⁶¹ jelentette. Emellett természetesen figyelemmel kellett lenni a nemzetközi követelményekre is: az Európa Tanács vonatkozó ajánlására,⁶² az Európai Unió két állásfoglalására,⁶³ továbbá a Magyarországon 2000 decemberében aláírt, az ENSZ határokon átnyúló szervezett

⁶¹ 1074/1999. (VII. 7.) Korm. határozat a bűncselekmények áldozatai és hozzátartozóik védelme, káruk megtérülése, enyhítése érdekében teendő jogalkotási feladatokról és egyéb intézkedésekről. 3. pont: „A Kormány szükségesnek tartja a büntetőeljárásban résztvevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól szóló 34/1999. (II. 26.) Korm. rendelet hatályosulása gyakorlati tapasztalatainak megvizsgálását, s ennek eredményétől függően a tanúvédelem további formáit – így az új személyazonosság, illetve lakóhely megteremtését is – lehetővé tevő jogszabályok megalkotását; az ilyen szabályok kidolgozása esetén törekedni kell a szervezett bűnözés visszaszorítására irányuló nemzetközi együttműködés lehetőségeinek bővítésére”.

⁶² Az Ajánlás szerint a speciális tanúvédelmi programok fő célja a tanúk és hozzátartozóik az életének és a személyes biztonságának védelme. A programoknak a védelem különböző típusait kellene biztosítaniuk: annak lehetővé tételét, hogy a tanú a személyazonosságát megváltoztathassa, új lakóhelye legyen, segítséget kapjon új állás kereséséhez, élvezhesse testi és a fizikai védelem más formáit. Az igazságszolgáltatással együttműködő személyek számára is biztosítani kell a tanúvédelmi program lehetőségét, amely különleges megfelelő intézkedéseket is tartalmazhatnak, pl. speciális fegyházakat, ahol börtönbüntetésüket tölthetik (14–16. pont).

⁶³ Az 1995-ös állásfoglalás A.7. pontja szerint a tanúvédelem eszköztárában a személyazonosság-csere mindig végső eszköz lehet, csak különösen súlyos fenyegetettség esetén adható meg a tanúnak és a hozzátartozóknak. Az 1996-os állásfoglalás pedig a javasolja olyan, hatékony intézkedések életbe léptetését, melyek az igazságszolgáltatással való együttműködésre (azaz: információszolgáltatás a bűnözői csoport összetételéről, felépítéséről, és tevékenységéről, vagy a bűnözői csoport más ilyen bűnözői csoportokkal fennálló (nemzetközi) kapcsolatairól, ideértve a nemzetközi kapcsolatokat is, avagy azon bűncselekményekről, melyeket a bűnözői csoport elkövetett, vagy a jövőben elkövethetnek; segítségnyújtás a hatóságnak a bűnszervezet által jogellenesen szerzett eszközök vagy a bűncselekmények elkövetéséből keletkező bevételek elkobzásához) bátorítják az olyan személyeket, akik tagjai, vagy tagjai voltak a bűnöző csoportnak, vagy akik szerepet játszottak szervezett bűnözéssel kapcsolatos bűncselekmény elkövetésében. E célok elérése érdekében a tagállamok – a nemzeti jogukkal összhangban levő – előnyöket biztosítanak a bűnözői csoportból „kiváló” személyeknek, akik hozzájárulnak további bűncselekmények elkövetésének megghiúsításához, avagy konkrét módon segítenek a hatóságoknak a perdöntő bizonyítékok összegyűjtésében. (Állásfoglalás A-B. rész) Az együttműködő személyekkel kapcsolatosan kétféle megoldás létezik. Az egyik az aktív együttműködésre ösztönző büntetőjogi kedvezmények nyújtásának dominanciáját hangsúlyozza. Az ilyen preferenciákat nyújtó megoldásokat egyébként az egyes tagállamok – igaz, igen nagy eltérést mutatva – általában biztosítják. (Például Németországban, Ausztriában, Olaszországban ez hosszabb ideje bevált intézmény.) A másik előírás pedig azt szorgalmazza, hogy a tagállamoknak megfelelő fizikai védelmet kell nyújtaniuk az igazságszolgáltatással együttműködő személyek számára. Ez a védelem az együttműködő bűnelkövető hozzátartozóira, vagy más hozzá közel álló személyre is kiterjed. A fizikai védelem akkor illetheti meg a fent nevezett személyeket, ha az életük az együttműködési készség végett jelentős és közvetlen veszélybe kerül(het) (Állásfoglalás C. rész).

bűnözés elleni Egyezményének tanúvédelmi rendelkezéseire. A gyakorlati lépések szempontjából pedig az Unió által biztosított Phare-programon belüli „twinning”-et kell megemlíteni.⁶⁴ A szervezett bűnözés elleni fellépés területén hét témakörben működünk együtt uniós tagállamokkal, melynek egyike a tanúvédelem volt. A Belügyminisztérium HU98/IB/JH01 sz., a *szervezett bűnözés elleni fellépést szolgáló PHARE COP '98 twinning programjának* keretében létrehozott *tanúvédelmi almodulban* a német fél – a magyar fél ezirányú kérésére – arra vállalt kötelezettséget, hogy uniós költségből elvégzi a programszerű védelmet ellátó, majdan felálló Szolgálat munkatársainak képzését, és segítséget nyújt e Szolgálat felállításában. Az Országos Rendőr-főkapitányságon az önálló tanúvédelmi egység felállítása volt a cél, amely a Készenléti Rendőrség Különleges Szolgálatok Parancsnokságánál korábban létrehozott Személyvédelmi Osztály továbbfejlesztésével, a komplex személyi program további fokozataihoz szükséges operatív szakmai egységek speciális állományának bevonásával történt.

Ezen elvárásoknak és előzményeknek megfelelően az Országgyűlés 2001. novemberében elfogadta a *büntetőeljárásban résztvevők, az igazságszolgáltatást segítő Védelmi Programjáról szóló 2001. évi LXXXV. törvényt* (Tvd.).

A programszerű védelem mibenlétének a megértéséhez is szükséges – hasonlóan a személyi védelemnél írtakhoz – annak megállapítása, hogy kikre terjed ki a személyi hatálya, s milyen jogi hatással bír. A programszerű védelem személyi köre tágabb, mint a büntetőeljárás védelemé, de szűkebb, mint a személyi védelemé: kizárólag a büntetőeljárásban résztvevő, komoly veszélyben levő *tanúkra, sértettekre és az igazságszolgáltatással együttműködő bűnelkövetőkre* terjed ki [Tvd. 2. § (2) bek.]. Ebből következően csak a tanúk esetén van lehetőség egyrészt az egyes védelmi rendszerek közötti átjárhatóságra, másrészt a különböző védelmi rendszerek együttesen alkalmazására.⁶⁵

⁶⁴ A bel- és igazságügyi együttműködés területére 1997-ben terjedt ki a Phare-program. Európai Unió a különböző Phare-programok keretében hathatós segítséget nyújtott a csatlakozni kívánó államok számára. Ennek egyik területét a képzési célú twinning programok alkotják, melyek keretében az Unió valamely tagállama – esetleg más tagállamok bevonásával – nyújt segítséget a partner társult állam részére a csatlakozásra való felkészülésben, beleértve az uniós jogi és gyakorlati követelmények átvételével és hatékony alkalmazásával járó nehézségek megoldásában nyújtott segítséget is.

⁶⁵ Amennyiben például nincs lehetőség a tanú különösen védetté nyilvánítására, a védelem megoldható „enyhébb” eljárásjogi védelmi eszközökkel és személyi védelemmel, vagy programszerű védelemmel is. Az olyan érintett személy vonatkozásában, akivel szemben a Védelmi Program hatálya megszűnik, de a személyi védelem feltételei még fennállnak, a tanúvédelmi Szolgálat vezetője kezdeményezheti a személyi védelem elrendelését a 34/1999. (II. 26.) Korm. rendelet 4. § (5) bek.-e szerint. Továbbá lehetőség van a személyi védelem és a programszerű védelem együttes alkalmazására is. Ez utóbbival összefüggésben rendelkezik úgy a Korm. rendelet, hogy a Védelmi Program hatálya alatt álló érintett esetén a személyi védelmet a Tanúvédelmi Szolgálat vezetője rendeli el [5. § (3) bek.].

A programszerű védelem eszközrendszere – a személyi védelemhez hasonlóan – szintén kívül marad az eljárási jog keretein, annak hatályát nem érinti.

Maga a *Védelmi Program*: „a büntetőeljárásban részt vevő tanú, sértett, terhelt, illetve ezen személyek hozzátartozója, továbbá az érintettre tekintettel fenyegetett helyzetben lévő más személy védelmének a személyi védelem keretében nem biztosítható olyan szervezett formája, a) amelyet a rendőrség – polgári jogi jogviszony keretében – a fenyegetett helyzetben lévő személlyel megkötött megállapodás szerint végez, és b) amelynek során különleges intézkedések alkalmazása (Tvdt. 16. §), illetve – az érintett társadalmi beilleszkedésének elősegítése érdekében – mentális, szociális, gazdasági, humán és jogi támogatás nyújtása szükséges.” (Tvdt. 1. § 1. pont).

E meghatározás szerint a Védelmi Program csak akkor vehető igénybe, ha az érintett személy védelme más védelmi formákkal nem biztosítható. A Védelmi Program a *büntetőeljárás ideje alatt*, illetve annak befejezését *követően* alkalmazható [Tvdt. 2. § (1) bek.].

A Védelmi Program egy polgári jogi jellegű *megállapodás* megkötésével kezdődik, amely a rendőrség és a fenyegetett helyzetben lévő személy között születik. „Megállapodás a kiemelkedő súlyú bűncselekménnyel összefüggő büntetőeljárásban részt vevő, a hatósággal együttműködő tanúval, sértettel vagy terhelttel köthető, feltéve, ha

a) olyan vallomást tett vagy kíván tenni, amely kiemelkedő súlyú bűncselekmény⁶⁶ lényeges körülményeire, bünszervezet összetételére, tevékenységére, bünszervezettel fenntartott kapcsolatára, bünszervezet által tervezett vagy elkövetett bűncselekményekre vonatkozik;

b) a vallomása a tényállás felderítését, bizonyítását, az elkövető kilétének megállapítását és felelősségre vonását jelentősen segítette vagy segítheti, és ha megalapozottan feltehető, hogy más módon a bizonyíték beszerzése kilátástalan vagy aránytalanul nagy nehézséggel járna, és a megállapodás megkötésével a bizonyíték beszerzése valószínűsíthető,

c) a büntetőeljárásban való részvétele miatt, illetve a büntetőeljárási jogai érvényesítésének, kötelezettségei teljesítésének akadályozása, illetve megghiúsítása végett ellene személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó bűncselekményt követtek el vagy valószínűsíthető, hogy ellene ilyen bűncselekményt követnek el, és

d) a fenyegetett helyzetben lévő személy, illetve az érintett védelme a személyi védelem keretében nem biztosítható, ezért különleges óvintézkedések (Tvdt. 16. §) alkalmazása szükséges.” Megállapodás továbbá a büntetőeljárásban részt vevő, *a hatósággal együttműködő* tanú, sértett vagy terhelt *személyére tekintettel azok hozzátartozójával*, továbbá – kivételesen – *más személlyel* is köthető, ha azt a fenyegetett helyzetben lévő személy vagy az érintett méltá-

⁶⁶ Lásd a 36. sz. lábjegyzetet.

nyolható helyzete indokolja és a védelem céljával összeegyeztethető [Tvdt. 2. § (2) bek., 3. §]. Ún. sürgősségi intézkedés keretében a védelmi intézkedés a megállapodás megkötését megelőzően is elrendelhető (Tvdt. 15. §).

A Védelmi Program előkészítéséért és végrehajtásáért a rendőrségen belül létrehozott *Tanúvédelmi Szolgálat* felelős (Tvdt. 9. §). A Tanúvédelmi Szolgálat az érintett élete, testi épsége, személyi szabadsága elleni jogellenes cselekmény megelőzése érdekében különböző *óvintézkedéseket* alkalmazhat. Így lehetőség van

a) a lakóhely, tartózkodási hely megváltoztatásával az érintett biztonságos helyen való elhelyezésére (elköltöztetésére), illetve a Programba bevont fogvatartottnak az elhelyezéséről szolgáló büntetés-végrehajtási intézetből másik büntetés-végrehajtási intézetbe történő átszállítására;

b) személyi védelem igénybevételére;

c) nyilvántartásokban adatszárlat elrendelésére, illetve a nyilvántartott adatokkal kapcsolatos megkeresések jelzésének előírására;

d) névváltoztatásra;

e) a személyazonosság megváltoztatására;

f) a nemzetközi együttműködésben való részvételre.

A veszélyhelyzet fokát kell mérlegelnie - a védelem kezdeményezésére jogosult véleményét is figyelembe véve – a Szolgálatnak a védelem módjának meghatározásakor. Az óvintézkedések közül egyidejűleg több is alkalmazható, kivéve az olyan mód, amely ellen az érintett tiltakozik (Tvdt. 16. §).

A különleges óvintézkedések legegyszerűbb formája az *adatszárlat*, amikor is a Szolgálat megkeresésére az adatkezelő szerv⁶⁷ köteles az érintett személyes adatait zárolni és az adatszolgáltatást az azt igénylő számára megtagadni. Az adatszárlatot végrehajtó szervnek biztosítania kell a zárolt adatok biztonságát, illetőleg a zárolt adatokban bekövetkezett változásról haladéktalanul, de legfeljebb 3 napon belül értesíti a Szolgálatot. Ha a személyazonosság megváltoztatását nem rendelték el, az érintett személyére vonatkozó adatokra az adatszárlatot haladéktalanul el kell rendelni (Tvdt. 21–22. §).

A *névváltoztatás* esetén a magyar állampolgár érintett a névváltoztatásra vonatkozó jogszabály szerint⁶⁸ a Szolgálat útján kezdeményezheti a belügyminiszternél családi, illetve utónevének megváltoztatását (Tvdt. 23. §).

A *személyazonosság megváltoztatása* a fizikai védelmi formák között is „ultima ratio” jelleggel szerepel, amennyiben az érintett biztonsága egyszerűbb [a)–d) pont] óvintézkedésekkel nem biztosítható. Ezt az óvintézkedést – az or-

⁶⁷ Pl. a személyadat és lakcím-, a személyi igazolvány, az anyakönyvi, az úti okmány, bűnügyi, idegenrendészeti, a gépjárművezetői engedély és gépjármű-, az ingatlan-, a cég-, társadalombiztosítási, adó-, szociális és egészségügyi, vagy a katonai nyilvántartásokat kezelő szerv.

⁶⁸ 1982. évi 17. törvényerejű rendelet az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről.

számos rendőrfőkapitány engedélyével – a Szolgálat kezdeményezi, és – a legfőbb ügyész által kijelölt ügyész előzetes jóváhagyásával – rendeli el. A személyazonosság megváltoztatása esetében a változás a védelem alatt álló valamennyi személyes adatára kiterjedhet; és a megváltoztatott (de más természetes személy adataival nem egyező) adatokra új közokiratokat állítanak ki. Mivel az érintett korábbi „személyisége” megszűnik, legkésőbb a személyazonosság megváltoztatásáig a harmadik személyekkel szemben fennálló, egyszeri jogüggyellett teljesíthető kötelezettségét teljesítenie kell, illetve a harmadik személlyel szemben fennálló követeléseit érvényesítenie kell az érintettnek. A személyazonosság-cserével tehát nem „bújhat ki” az érintett a korábban vállalt köztartozásai, magán vagy jogi személyekkel szemben fennálló kötelezettségei alól. Ezzel elkerülhető annak látszata is, hogy például nagy összegű adótartozás átvállalásával megvásárolták a tanú vallomását. Az új okiratokat – azok felhasználását elősegítő iránymutatások közlésével – a Szolgálat az érintett rendelkezésére bocsátja, ezzel egyidejűleg intézkedik az eredeti okiratok bevonása érdekében; valamint ajánlásokat tesz a személyazonosság megváltoztatását követő, az érintett biztonságát szolgáló további magatartási, illetve életvezetési szabályokra (Tvd. 11. §, 24–33. §).

A Tanúvédelmi Szolgálat a *társadalmi beilleszkedés elősegítése* érdekében gondoskodik a védelem alatt álló személy *mentális, szociális, gazdasági, human támogatásáról*, illetve *jogi segítségnyújtás* biztosításáról. A Szolgálat által nyújtott ellátások és támogatások biztosításának szabályait a Kormány külön rendeletben állapítja meg.⁶⁹ A szociális és gazdasági támogatás nem szolgálhatja az érintett személy vagyoni gyarapodását (korábbi esetleges luxuskörülményeit), hanem csak az ő létfenntartásához, társadalmi beilleszkedéséhez elengedhetetlenül szükséges mértékig terjedhet.⁷⁰ A munkavégzésből, más jövedelemszerző tevékenységből származó bevételt is figyelembe kell venni a

⁶⁹ 28/2002. (II. 27.) Korm. rendelet a Védelmi Programban résztvevők, valamint reájuk tekintettel más személyek támogatásáról és az egyes támogatási formákról, továbbá a büntetőeljárásban résztvevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól szóló 34/1999. (II. 26.) Korm. rendelet módosításáról. 3. §-a szerint a személyes gondoskodás körébe tartozik a biztonságba helyezés szükséghelyzetben; az egészségügyi és mentálhigiénés ellátás; a nevelés, oktatás, nevelési-oktatási és gyermekintézményi elhelyezés; a magyar nyelvi oktatás és a jogi segítségnyújtás. A pénzbeli kiegészítő támogatás körébe tartozik a rendszeres létfenntartási hozzájárulás; külföldi érintettek esetében az okmányok fordítási költségének megtérítése; az otthonteremtési támogatás; a lakhatási támogatás; az egyszeri támogatás az új személyazonossággal rendelkező érintett számára.

⁷⁰ A 28/2002. (II. 27.) Korm. rendelet például kimondja, hogy az ún. biztonságba helyezési intézkedés „legfeljebb addig tarthat, amíg az érintett a Program keretében nem válik képessé arra, hogy a saját, illetve reá tekintettel a Programban résztvevő, eltartásra jogosult, arra szoruló hozzátartozója vagy más személy alapvető szükségleteinek kielégítéséről, illetve biztonságáról – részben vagy egészben – önállóan gondoskodjék”; illetve „az érintett rendszeres létfenntartási hozzájárulásra jogosult személy a Programba való felvételétől kezdve addig, amíg – biztonságának veszélyeztetése nélkül – részben képes csupán önállóan gondoskodni létfenntartásáról, alapvető szükségleteinek kielégítéséről.” [5. § (2) bek., 18. § (1) bek.]

Program által nyújtandó szociális és gazdasági támogatás mértékének megálapításánál (Tvdt. 35. §)⁷¹

Itt is szükséges utalni a hasonló szemléletet tükröző német védelmi programra, amire jellemző, hogy a szolgálatok – az új munkahely, lakhely keresésében való segítségadásukkal – csak az „kezdeti utat tapossák ki”, s később az önálló életre felkészített személyeket „magukra hagyják” a mindennapi megélhetésük tekintetében, mondván hogy a legkisebb kockázatot az jelenti az érintettre, ha a társadalomba visszatalált személy ugyanúgy él, mint bármely más személy. Ezzel szemben az olaszországi rendszer inkább „izolálja” az érintett személyt⁷². Nem igazán jellemző az, hogy hétköznapi szociális kapcsolatai lennének, sőt pl. kifejezetten tiltja az ideiglenes védelem esetén az érintett munkavállalását, így a tanú létfenntartásáról teljes egészében a Program gondoskodik.⁷³

Amennyiben a tanú vagy együttműködő elkövető védelemét személyazonosság-cserével biztosítják, nagy szerepe lesz az ún. „legendagyártásnak” is. Nem csupán jogi segítségre van ugyanis szükség egy új személy identitásának megteremtéséhez: az állami jogsegély-szolgálati tevékenységen túlmutatóan pszichológus és szakszociológus közreműködése is nélkülözhetetlen. Ők készítik el a „legendát”, ami az új környezetben a védett személy (és családja) előéletére vonatkozik. A gyakorlatban azonban ez is számos nehézséggel járhat. (Például egy gyermek családtag nem biztos, hogy tudja tartani magát a „legendához”, s kifecsegi tényleges előéletét.)

A törvény az óvintézkedések között módot ad *nemzetközi együttműködésre* (a védett tanúk „cseréjére”) is (Tvdt. 34. §), melynek értelmében a Szolgálat nemzetközi szerződés vagy külön törvény alapján, az azokban foglalt feltételek szerint láthatja el a programszerű védelmet. A „külön törvény” alatt a fentebb említett, *a bűnüldöző szervek nemzetközi együttműködéséről szóló 2002. évi LIV. törvény* értendő, amely a szabályozási területébe tartozó nemzetközi együttműködési formák között sorolja fel *a nemzetközi együttműködés alapján történő Tanúvédelmi Program alkalmazását* is [8. § j) pont]. A két törvényben foglalt rendelkezések az alábbiak szerint összegezhetők.

A programszerű védelemnek ez a módja kétirányú lehet. Egyrészt a magyar Tanúvédelmi Szolgálat a külföldi hatóságot megkeresheti a magyar Védelmi Program hatálya alatt álló érintett külföldi állam területére költöztetése és vé-

⁷¹ A 28/2002. (II. 27.) Korm. rendelet alapján csak akkor kerülhet sor pénzbeli kiegészítő támogatásra, ha arra az érintett a jövedelmi és vagyoni viszonyai alapján rászorul. A jogszabály meghatározza továbbá, hogy kit kell jövedelmi, illetőleg vagyoni viszonyai alapján rászorultnak tekinteni. (15. §).

⁷² Az olasz szabályozással kapcsolatban ld. az Európa Tanács R (97) 13. sz. ajánlásához kapcsolódó indokolást, valamint a 2001. évi LXXXV. törvény 35. §-ához fűzött indokolást.

⁷³ Ezért elgondolkodtató az a kijelentés, miszerint a pentito az egyetlen államilag garantált életpálya. Elhangzott az 2001. augusztus 31-én Miskolcon megrendezett „A tanúvédelem útjai Európában – elméleti és gyakorlati szempontok a tanúvédelemben” című nemzetközi kollokviumon, Hans-Heiner Kühne, a Trieri Egyetem professzorának „A tanúvédelem szabályozása Európában” című előadásán.

delme érdekében, ha Magyarország területén már nem tudnak megfelelő fizikai védelmet biztosítani számára. (Amennyiben az érintett személy Magyarországon előzetes letartóztatásban van, a rendelkezési jogkör gyakorlójának, ha pedig szabadságvesztés büntetését tölti, az igazságügyminiszter hozzájárulása szükséges a kérelem előterjesztéséhez.) Garanciális rendelkezésként fogalmazza meg a 2002. évi LIV. törvény, hogy az érintett személy külföldre költöztetése a Magyarországon folyamatban lévő büntetőeljárást nem akadályozhatja⁷⁴ [39. § (1)–(2) bek.]. Másrészt a külföldi hatóság (mely lehet kihirdetett nemzetközi szerződéssel, vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsa kötelező határozatával létrehozott nemzetközi büntetőbíróság is) is megkeresheti a magyar Szolgálatot, hogy a külföldön védelem alatt álló érintett Magyarországra költöztetésében és védelmében részt vegyen.

Az eljárás menete az, hogy a megkereső államnak az érintettek védelmét ellátó szerve felkéri a megkeresett állam ilyen szervét, hogy a területére költöztendő érintett védelmét lássa el; az érintett személy azonban továbbra is a megkereső állam védelmi programjának részese marad. Így a megkeresett állam szolgálata a megkereső állam szolgálatát pusztán „kisegíti” az intézkedések végrehajtásában: a „védett helyre költöztetés” intézkedés alkalmazásában való közreműködésével. A Tanúvédelmi Szolgálatnak az érintett személy külföldre költöztetésére és külföldön biztosított védelmére irányuló megkeresése, illetőleg a külföldi hatóságnak az érintett Magyarországra költöztetésére, valamint a Magyarországon biztosított védelmére irányuló megkeresése akkor teljesíthető, ha a megkeresés megfelel a 2002. évi LIV. törvényben megjelölt minimális tartalmi elemeknek [2002. évi LIV. törvény 40. § (1)–(2) bek.].

A védelem tényleges átadásáról, illetve átvételéről, valamint a kapcsolattartás módjáról a Szolgálat a külföldi államban az érintett védelmének ellátására hatáskörrel rendelkező hatósággal állapodik meg. A Magyarországra költöztetett érintett kizárólag a magyar tanúvédelemről szóló jogszabályokban meghatározott védelmi formákban részesíthető. Ha a védelem az átköltöztetést követően már nem biztosítható, a Szolgálat – a további intézkedések megtétele érdekében – a külföldi hatósággal haladéktalanul egyeztet (41. §).

Ha a Magyarországra átköltöztetett érintett megsérti a magyar jogszabályokat, vagy nem tartja be a számára megállapított magatartási szabályokat, erről a Szolgálat haladéktalanul tájékoztatja a külföldi hatóságot. Az érintettnek a védelem érdekeit vagy a Szolgálat személyi állományát indokolatlanul és súlyosan veszélyeztető cselekménye esetén pedig haladéktalanul kezdeményezni kell az érintett visszaköltöztetését [42. § (1), (3) bek.].

A Tvdt. szabályozza a Védelmi Program megszűnésének eseteit is. Így a Program *megszűnik*, ha a védelem feltételei már nem állnak fenn, az érintett személy a védelemről lemond, vagy a Szolgálat a megállapodást felmondja. (A

⁷⁴ E rendelkezés oka, hogy a büntetőeljárásról szóló törvény szerint a Védelmi Program hatálya alatt álló érintettet a Tanúvédelmi Szolgálat útján kell idézni [98/A. § a) pont].

megállapodás felmondásának vannak kötelező esetei, például a tanú vagy a terhelt nem tesz vallomást vagy korábbi vallomását visszavonja; illetőleg vannak mérlegelésen alapuló esetei.)

A törvény igen részletes titok- és adatvédelmi rendelkezéseket is tartalmaz.

A korábban említettek szerint jogi hatását tekintve a programszerű védelem a büntetőeljárás területén kívül esik, azaz a Tanúvédelmi Programban részt vevő terheltnek, sértettnek, és tanúnak az e programban való részvétele a *büntetőeljárás jogait és kötelezettségeit nem érinti*. A Programban részt vevő személy esetén a büntetőeljárás törvény rendelkezéseit néhány eltéréssel kell alkalmazni. Így a Programban részt vevő személyt a védelmet ellátó szerv útján kell idézni, illetőleg értesíteni, az ilyen személy részére kézbesítendő hivatalos iratot csak a védelmet ellátó szerv útján lehet kézbesíteni. A Programban részt vevő személy a büntetőeljárásban az eredeti személyazonosító adatait közli, a lakóhelyének, illetőleg a tartózkodási helyének közlése helyett a védelmet ellátó szerv címét jelöli meg. A Programban részt vevő személy személyes adatait tartalmazó iratokról másolat, illetve az ilyen személyre vonatkozó bármely felvilágosítás – ideértve a hivatalos szerveket is – csak annak adható, akinek a részére a védelmet ellátó szerv ezt engedélyezte. A Programban részt vevő személy megjelenésével, illetve közreműködésével felmerült költség nem számolható el bűnügyi költségként. A tanú és a terhelt megtagadhatja a vallomást olyan adatra nézve, amelynek ismeretében az új személyazonosságára, az új lakóhelyére, illetőleg tartózkodási helyére lehet következtetni (Be. 98/A. §).

Mind a személyi védelemről, mind pedig a programszerű védelemről szóló jogszabályaink összhangban vannak az Európai Unió Tanácsának és az Európa Tanács vonatkozó normáival. E dokumentumok rendelkezéseivel egybecsengve a hazai szabályozás is autonómnak tekinti a tanú fogalmát: mindazon személyek személyi, illetve programszerű védelméről szó lehet, akik eljárásjogi vagy akár azon túlmutató szerepben (tehát nem feltétlen a perjogi értelemben vett tanú minőségében) segítik az igazságszolgáltatást. A védelmi eszközök sokszínűsége, és mindenre kiterjedő szabályozása a fenyegetett helyzetben levő személyek számára megfelelő védelmet nyújthat az életük, testi épségük vagy szabadságuk elleni támadásokkal szemben.

5. A magyar tanúvédelmi rendszer értékelése

Magyarországon szűk egy évtizede szakítottak azzal az évszázados felfogással, miszerint a tanúnak a büntetőeljárásban szinte kizárólag kötelezettségei vannak, sőt amelyek nem teljesítése esetére szankciókat is kilátásba helyeznek. Az 1990-es évek első felétől a tanúzás állampolgári kötelezettsége mellett kezdtek hangsúlyozni azt is, hogy a tanú – vallomástételével összefüggésben – védelemre szorulhat.

Elindult egy szabályozási folyamat, melynek első lépcsőjében a jogi védelem, a másodikban a közvetlen személyi védelem is megjelent. 2002. április 5-étől pedig a legmagasabb biztonságot jelentő programszerű védelemre is törvényes lehetőség nyílt. A 2001. évi LXXXV. törvény – és módosításai, kiegészítései – eredményeként a veszélyhelyzetben levő tanú már nem csupán a büntetőeljárás cselekményeknél élvezheti az általa segített, a büntetőjogi igényét érvényesítő állam oltalmát, hanem e különleges védelem – a büntetőeljárásbeli szerepvállalásával összefüggő veszélyeztetettsége folytán, e veszély mértékéhez igazodva – a magánéletében is megilleti.

A tanúk védelmét szolgáló hazai normarendszer minden elemében összhangban van az Európai Unió Tanácsának a nemzetközi szervezett bűnözés elleni harcban alkalmazott tanúvédelemről szóló 1995. november 23-i, és a nemzetközi szervezett bűnözés elleni harcban az igazságszolgáltatással együttműködő egyénéről szóló 1996. december 20-i állásfoglalásával, illetve az emberkereskedelem és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelemben alkalmazott eljárásokról szóló 1997. február 24-i együttes fellépésével; továbbá a tanúk megfélemlítéséről és a védelem jogáról szóló európai tanácsi ajánlásban foglaltakkal is. A bűnügyi együttműködést szabályozó törvényeink rendelkezései pedig a tanúvédelem további „dimenzióit” nyitják meg.

A tanúvédelem teljes körűvé vált szabályozásával továbbá elérhető az is, hogy a tanúkenti közreműködő-készség ismét növekedjék a büntetőeljárások során, ami által a szervezett bűnözés elleni fellépés, s végső soron a büntető igazságszolgáltatás eredményesebb lehet.

JUDIT KOVÁCS

DER SCHUTZ VON ZEUGEN UND VON HELFERN DER
RECHTSPFLEGE IN UNGARN

(Zusammenfassung)

Der heimische Struktur der Kriminalität hat sich in den 90er Jahren in großem Maße umgebildet: der Zahl der Straftaten hat beträchtlich zugenommen, die Tatarten sind aggressiver geworden und die grenzenlose organisierte Kriminalität ist erschienen. Diese Faktoren haben die Erkennung begründet, daß neben die Zunehmung der Effektivität von Strafverfolgung, auch die Personalsicherheit der Zeugen und der Helfer von der Rechtspflege (zusammenwirkende Täter, Informanten) garantiert werden muß. Diese Teilnehmer des Strafverfahrens haben sich nicht nur vor den Unannehmlichkeiten der Ladung, sondern auch vor den schweren Folgen der Aussage auf sich und auf seine Angehörigen zu fürchten. Der Einfluß und die Einschüchterung der Zeugen führen zur Abnehmung der Zeugnisbereitschaft, was endlich den Erfolg des Strafverfahrens gefährdet. Im Interesse der Bekämpfung gegen der organisierten Kriminalität erfolgreich zu sein und die Interessen der Strafverfolgung und der Rechtspflege wirksam geltend machen zu können, muß der physische und rechtliche Schutz der Zeugen und der Helfer von der Rechtspflege garantiert werden. Die Einführung der Zeugenschutzbestimmungen hat sowohl die Änderungen der heimischen Kriminalität, als auch der EU-Beitritt unserer Heimat begründet: wir sollten die Normen bezüglich auf das fragliche Gebiet erarbeiten und nach EU-Standards richten.

Die Abhandlung stellt die Gestaltung der heimischen Regelung bezüglich der Zeugen und der Rechtspflegehelfer dar. Die erste Stufe des Regelungprozesses war der rechtliche Schutz, während die Zweite die Bildung des persönlichen Schutzes war. Ab 05. April 2002. gibt es für am sichersten programheftigen Schutz gesetzmäßige Möglichkeit: die Zeuge in Gefahr- nicht nur bei der Strafverfahungshandlungen, sondern auch im Privatleben – nach dem Maß des Gefahrs gerichtet – die Obhut des Staats genießen können.

Mit der Hilfe des heimischen Zeugenschutzsystems – der mit den europäischen Normen im Zusammenhang ist – ist die Zunehmung der Mitwirkungsbereitschaft von den Zeugen erreichbar, und dadurch kann das Auftreten gegen die organisierte Kriminalität und auch Strafrechtspflege erfolgreicher sein.